

ENDÜLÜSLÜ MÜTEFEKKİR İBN ABDÜLBER EN-NEMERÎ'NİN EĞİTİM DÜŞÜNÇESİNDE İLİM, ÖĞRETMEN VE ÖĞRENCİ

Ramazan GÜREL*
e-mail: ramazan.gurel@marmara.edu.tr
ORCID: <http://orcid.org/0000-0001-9066-9098>

Atıf/Citation: Gürel R. (2024). Endülüslü mütefekkir İbn Abdülber en-Nemerî'nin eğitim düşüncesinde ilim, öğretmen ve öğrenci. *Türkiye Din Eğitimi Araştırmaları Dergisi*, 18, 13-43. <https://doi.org/10.53112/tudear.1517279>

Öz

İslâm tarihi boyunca Müslümanların üzerinde özenle durdukları temel meselelerden biri eğitim-öğretim konusudur. Bu meyanda tarih boyunca kurulan Müslüman devletlerin hemen tamamı, eğitim-öğretime öncelik vermiş, gerek kurumsallaşma gerekse eğitim felsefesi oluşturma noktasında sorumluluk almışlardır. İslam geleneğinde eğitim-öğretime hak ettiği değerin verildiği coğrafyalardan biri de Endülüs'tür. Birçok İslam düşünürünün yetiştiği bu bölge, sahip olduğu ilmî mirasla hem Batı'ya hem de İslam dünyasına uzun dönem öncülük etmiştir. Gerek Endülüslü âlimler gerekse diğer bölgelerde yetişmiş olan ilim insanları, İslam'ın erken dönemlerinden itibaren eğitim-öğretim süreçlerinin bileşeni olan ilim, öğretmen ve öğrencilere ilişkin meseleleri konu edinen müstakil risaleler te'lif etmeye başlamışlardır. Bu tarz eser kaleme alan düşünürlerden biri de Endülüslü İbn Abdülber en-Nemerî'dir. Bu

* Doç. Dr., Marmara Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi, Felsefe ve Din Bilimleri Bölümü, Din Eğitimi Anabilim Dalı, İstanbul, Türkiye.

Etik Beyan: Bu çalışmanın hazırlanma sürecinde bilimsel ve etik ilkelere uyulduğu ve yararlanılan tüm çalışmaların kaynakçada belirtildiği beyan olunur. Makale en az iki hakem tarafından incelenmiş, Turnitin kullanılarak benzerlik raporu alınmış ve araştırma/yayın etiğine uygunluğu teyit edilmiştir.

Ethical Statement: It is declared that scientific and ethical principles have been followed while carrying out and writing this study and that all the sources used have been properly cited. The article was reviewed by at least two referees, a similarity report was obtained using Turnitin, and compliance with research/publication ethics was confirmed.

Telif Hakkı & Lisans: Yazarlar dergide yayınlanan çalışmalarının telif hakkına sahiptirler ve çalışmalarını CC BY-NC 4.0 lisansı altında yayımlanmaktadır.

Copyright & License: Authors publishing with the journal retain the copyright to their work licensed under the CC BY-NC 4.0.

Makale Türü: Araştırma Makalesi – **Article Types:** Research Article

Geliş Tarihi/Received: 16.07.2024 – **Kabul Tarihi/Accepted:** 20.10.2024

çalışmada, en-Nemerî'nin meşhur eserlerinden biri olan *Câmiu Beyâni'l-İlm* başlıklı kitabından hareketle ilim, öğretmen ve öğrenciye dair fikirleri tespit edilerek değerlendirilmeye çalışılacaktır. Bu çerçevede çalışma kapsamında ilk aşamada kaynakların tespiti için kapsamlı literatür taraması gerçekleştirilmiştir. Bu kaynaklardan verilerin toplanması aşamasında nitel araştırma yöntemlerinden doküman inceleme yöntemi, elde edilen verilerin analiz edilmesinde ise yine nitel araştırma yöntemlerinden içerik analizi kullanılmıştır. Çalışma neticesinde ilmin ve âlimin değeri, ilim öğrenmenin zorlukları, ilmi koruma ve yayma aşamalarında dikkat edilmesi gerekenler, ilim öğrenme sürecinde öğretmen ve öğrencinin önemsemesi gereken hususlar vs. konularda en-Nemerî'nin önemli görüşleri olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Bu görüşler, ilgili literatürdeki benzer çalışmaların verileriyle mukayese edilerek sunulmaya çalışılmış, aynı zamanda günümüz eğitim uygulamaları açısından en-Nemerî'nin görüşlerinin nasıl bir anlam taşıdığı incelenmeye gayret edilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Din eğitimi, en-Nemerî, Endülüs, İlim, Öğretmen, Öğrenci.

KNOWLEDGE, TEACHER AND STUDENT IN THE EDUCATIONAL THOUGHT OF THE ANDALUSIAN INTELLECTUAL IBN ABD AL-BAR AL-NAMARI

Abstract

One of the main issues that Muslims have paid careful attention to throughout Islamic history is the issue of education. In this sense, almost all of the Muslim states established throughout history have given priority to education and training and have taken responsibility for both institutionalization and creating an educational philosophy. One of the geographies where education and training is given the value it deserves in the Islamic tradition is Andalusia. This region, where many Islamic thinkers grew up, has led both the West and the Islamic world for a long time with its scientific heritage. Both Andalusian scholars and scholars who grew up in other regions began to write independent treatises on issues related to science, which is a component of the education-teaching process, and its stakeholders, teachers and students, from the early periods of Islam. One of the thinkers who wrote works in this style is the Andalusian Ibn Abd al-Barr al-Namari. In this study, based on one of al-Namari's most famous works, his book titled *Jami al-Beyan al-Ilm*, his ideas about knowledge, teachers and students will be determined and evaluated. In this context, a comprehensive literature review was carried out to identify the sources in the first stage of the study. In the collection phase of data from these sources, the document review method, one of the qualitative research methods, was used, and in the analysis of the obtained data, the content analysis technique, again one of the qualitative research methods, was used. As a result of the study, it was concluded that al-Namari had important views on the value of knowledge and scholars, the difficulties of learning knowledge, the points to be considered in the stages of protecting and disseminating knowledge, and the

issues that teachers and students should care about in the process of learning knowledge. These views have been tried to be presented by comparing them with the data of similar studies in the relevant literature, and at the same time, an effort has been made to examine the meaning of al-Namari's views in terms of today's educational practices.

Keywords: Religious education, al-Namari, Andalusia, Knowledge, Teacher, Student.

Giriş

İslam dini özelinde eğitim-öğretim faaliyeti, vahyin Hz. Muhammed'e (a.s.) inzali ile başlamış, günümüze kadar devam edegelmiştir. Müslümanlar her dönemde şartlar ne olursa olsun, Kur'an-ı Kerim'in ve sünnetin kendilerine hedef olarak gösterdiği ilimle donanma ve onu başkalarına da öğretme ameliyesini hayata geçirmek için çabalamıştır. Tarihin belli dönemlerinde kurdukları ilim merkezleri ve düşünce okulları ile kitleleri etkileyecek tarzda eserler bırakan Müslüman âlimler, insanlığın bilimsel ve kültürel mirasına katkı sunmuş, ilmin bayraktarlığını yapmışlardır (Köylü & Koç, 2016; Gözütok, 2019). Hz. Peygamber (a.s.) ve dört halife dönemini müteakip farklı zamanlarda büyük devletler kuran Emeviler, Abbasiler, Karahanlılar, Eyyubiler, Selçuklular, Osmanlılar vs. Müslüman topluluklar, ilme ve âlimlere yaptıkları yatırımlarla bütün insanlığa mâl olmuş, başarılarıyla tarih sahnesindeki yerlerini almışlardır.

Eğitim-öğretim vasıtasıyla insanlığa tesir etme konusu gündeme gelince İslam tarihinde akla gelen en önemli coğrafyalardan birisi de hiç şüphesiz Endülüs'tür. Sözlükte "Vandal ülkesi" anlamına gelen Endülüs, Cebelitarık Boğazı'nın Avrupa tarafına bakan kısmından Fransa'daki Pirene Dağları'na kadar uzanan bölgenin adıdır (Söylemez, 2015). Emevi Devleti'nin önemli komutanlarından Tarık b. Ziyad (ö. 102) ve Musa b. Nusayr (ö. 98) tarafından İslam topraklarına katılan Endülüs, Müslümanların yönetimine geçtiği dönemden itibaren başta ilim, kültür ve sanat gibi alanlar olmak üzere birçok sahada hızlı bir gelişim göstermiştir. Bu gelişimin doğal bir neticesi olarak ortaya çıkan geniş ilmî havzası, bilimsel faaliyetleri destekleyen devlet yöneticileri ve yetiştirdiği birbirinden değerli düşünürleriyle Endülüs, İslam medeniyet tarihinde seçkin bir coğrafya olarak nitelendirilebilir. Zira Endülüs'te teşekkül eden medeniyet ortamında birçok düşünür ortak bir ilmî geleneğin oluşmasında rol oynamış, bu ortak gelenek hem İslam dünyasında hem de Avrupa düşünce tarihinde olumlu yönde derin tesirler bırakmıştır. Bu etki zamana yayılarak devam etmiş, Batı'da insana bakışın yeniden şekillenmesine öncülük eden Rönesans ve Reform hareketleri için ilham kaynağı olmuş, söz konusu hareketlerin hümanizmi esas alma ve yaşamaya daha elverişli bir dünya amacıyla çıktığı ilmî ve kültürel yolculukta önemli bir paya sahip olmuştur (İğde & Bekiryazıcı, 2024).

Endülüs'ün zengin ilmî mirasının oluşmasında öne çıkan en önemli unsurlar, yoğun bilimsel atmosfere sahip olan şehirleri ve bu şehirlerde yetişmiş olan ve İslamî ilimlerin farklı

sahalarında ihtisas sahibi olan ilim insanları olmuştur. Başta Kurtuba (Cordoba) olmak üzere İşbiliye (Sevilla), Tuleytula (Toledo), Belensiye (Valencia), Malakka (Malaga), Mürsiye (Murcia), Meriyye (Almeria), Sarakusta (Zaragoza) ve Kadis (Cadiz) gibi şehirler, sahip oldukları ilmî ve kültürel olanaklarla dönemin en önemli Endülüs şehirleri olmuşlardır (Karataş, 2020). Bahse konu olan bu şehirlerde çok önemli ilmî şahsiyetler yaşamıştır. Araştırmamızın konusunu teşkil eden İbn Abdülber en-Nemerî de hayatını Kurtuba’da geçirmiş, orada ilmî faaliyetlerde bulunmuş, İslamî ilimlere dair eserler telif etmiş, birçok talebe yetiştirmiştir.

Bu çalışmada, en-Nemerî'nin tanınmış eserleri arasında yer alan ve tam adı *Câmiu-Beyâni'l-İlm ve Faziletüh* olan kitabından hareketle onun ilim, öğretmen ve öğrenciye dair fikirleri, ilgili literatür ışığında incelenmeye çalışılacaktır. Metinde eserin tam adı yerine *Câmiu-Beyâni'l-İlm* başlığı kullanılacaktır. Araştırma kapsamında öncelikle araştırmanın problem durumu netleştirilecek, yöntem ve ilgili literatüre dair bilgi verilecektir. Ardından en-Nemerî'nin yaşadığı dönemde Endülüs'te ilmî ve siyasî duruma değinilecek, kendisinin ilmî şahsiyeti tanıtılacaktır. Son bölümde ise en-Nemerî'nin ilim, öğretmen ve öğrenciye dair görüşleri alan yazın eşliğinde tartışılıp değerlendirilecek ve sonuç bölümüyle çalışma tamamlanacaktır.

1. Problem Durumu

Müslümanlar ilk dönemlerden itibaren eğitim-öğretim faaliyetlerine ayrı bir ehemmiyet göstermişlerdir. Bu önem verme hali, sadece eğitim kurumları inşa etme veya ilim insanı yetiştirme kapsamında ilerlememiş; ilme dair meseleleri ve eğitim-öğretimin paydaşları olan öğretmen ve öğrencinin hallerini, konularını, birbirleriyle ilişkilerini ve bu süreçteki adabı konu edinen eserlerin kaleme alınmasını da içermiştir. Hicrî üçüncü asır gibi çok erken dönemlerden itibaren kaleme alınmaya başlayan bu eserler, geleneğimizde “İslam eğitim klasikleri” olarak adlandırılmıştır (Aydın, 2012). Bu eserler vasıtasıyla İslam eğitimcileri erken dönemlerden itibaren adını açıkça koymasalar da bir “İslam eğitim felsefesi” oluşturmaya çalışmışlardır. Nitekim bahse konu olan dönemlerde doğrudan eğitim-öğretimle ilgili yazılan eserler ve farklı alanlarda telif edilen kitapların eğitim-öğretimle ilişkili meseleleri konu edinen kısımları incelendiğinde bu durumu net bir şekilde görmek mümkündür. Buna göre İslam eğitimcileri ürettikleri çalışmalarla ilim, öğretmen, öğrenci, ders içerikleri, öğretim yöntemleri ve eğitim felsefesi konularını detaylı bir şekilde incelemişlerdir (Köylü & Koç, 2016; Gözütok, 2019).

İslam eğitim klasiklerine dair akademik sahada son dönemlerde artan bir farkındalık gözlemlense de söz konusu birikimin günümüze yeterince aktarılamadığı ifade edilmiştir (Aydın, 2012). Bu bağlamda henüz gün yüzüne çıkarılmamış olan eserlere dair yeni çalışmalar yapılması ve yaptırılması önem arz etmektedir. Bu sayede daha fazla araştırmacı ve okuyucu, bu kaynakların içeriğine kolayca erişim fırsatı bulacak, bu durum eğitim tarihimizin daha yakından tanınmasına da olanak sağlayacaktır (Aydın, 2012).

Çalışmamızın temel problemi de bu nokta üzerine odaklanacaktır. Araştırmamıza konu olan İbn Abdülber en-Nemerî'nin *Câmiu Beyâni'l-İlm* adlı eserini de, İslam eğitim klasikleri arasında görmek mümkündür. Bu eserden hareketle en-Nemerî'nin eğitim düşüncesinde ilim, öğretmen ve öğrenci kavramlarının nereye konumlandığına dair yapılacak bir tespit, yukarıda da işaret ettiğimiz üzere, İslam eğitim klasiklerine dair yeni bilgilerin okuyucuyla buluşturulması anlamına gelecektir. Bu doğrultuda araştırmanın problemi: "İbn Abdülber en-Nemerî'nin *Câmiu Beyâni'l-İlm* başlıklı eserindeki görüşlerinden hareketle onun eğitim düşüncesinde ilim, öğretmen ve öğrencinin konumu nedir?" şeklinde tespit edilmiştir.

2. Yöntem

Araştırmanın çalışma planının belirlenmesi amacıyla öncelikle kapsamlı literatür taraması yapılmıştır. Literatür taraması, araştırmanın konusunu net olarak yansıtmak amacıyla veri toplama sürecinin nasıl gerçekleştirilmesi gerektiğini ortaya koyan bir süreçtir (M. Gall, Borg & J. Gall, 1996). Bir çalışmanın planını oluşturabilmek amacıyla konuyla ilgili bilgilerin tespit edilmesi, ardından bu bilgiler ışığında konunun işlenmesi, elde edilen bilgilerin birbiriyle ilişkilendirilmesi gibi aşamaların tamamında literatür taraması yapmak elzemdir (Yıldız, 2022). Bu bağlamda araştırmamız özelinde en-Nemerî'nin hayatını, ilmi kişiliğini, yaşadığı dönemde Endülüslü'teki ilmi ortamı ve *Câmiu Beyâni'l-İlm* adlı kitabını farklı açılardan konu edinen eserlere ve ilim, öğretmen ve öğrenci konularını ele alan İslam eğitim klasiklerine dair detaylı bir literatür taraması gerçekleştirilmiştir. Ardından bahsi geçen konularla ilgili ulaşılan çalışmalar tematik olarak sınıflandırılmış ve araştırmanın problemi, bölümleri ve alt başlıkları tespit edilmiştir.

Literatür taramasını müteakip verilerin toplanması aşamasında nitel araştırma yöntemlerinden doküman incelemesi yöntemi kullanılmıştır. Doküman incelemesi, araştırılması hedeflenen olgu ya da olgular hakkında bilgi içeren yazılı materyallerin analizini kapsamaktadır. Bu yöntem, bir araştırma problemi hakkında belirli zaman dilimi içerisinde üretilen ya da ilgili konuda birden fazla kaynak tarafından ve değişik aralıklarla üretilmiş dokümanların geniş bir zaman dilimine dayalı analizini olanaklı kılmaktadır (Yıldırım ve Şimşek, 2016).

Ardından verilerin analiz ve değerlendirmesine geçilmiş, bu safhada ise nitel araştırma yöntemlerinden içerik analizi kullanılmıştır. İçerik analizi, bir metnin içeriğinde yer alan temel bileşenleri saptama, sınıflandırma ve yorumlama amacı ile kullanılan sistemli, metodolojik ve nesnel bir yöntem olarak tanımlanmakta; bir metnin içerisinde sistemli bir biçimde belirlenen kategorilerin/kodların mevcudiyetini analiz etmek için gerçekleştirilmektedir (Alanka, 2024). Araştırmanın problemi, en-Nemerî'nin eğitim düşüncesinde ilim, öğretmen ve öğrenci şeklinde belirlendiği için, bu kapsamda ilk olarak okunan eser *Câmiu Beyâni'l-İlm* olmuştur. Zira müellifin her üç konuya dair fikirlerini kapsamlı ve düzenli olarak içeren tek eseri bu çalışmadır. Söz konusu eserde ilim, öğretmen ve öğrenciyle ilgili cümleler tespit edilerek kodlanmıştır. Ulaşılan bilgilerin

mukayeseli olarak ele alınması amacıyla devamında klasik İslam eğitim metinlerinin de ilim, öğretmen ve öğrencilere ilişkin mevzuları ele alan bölümleri aynı şekilde okunmuş, tespit edilen cümlelere birer kod verilmiştir. Son olarak kodlar bir araya getirilerek araştırma bulgularının ana hatlarını oluşturacak temalar ortaya çıkarılmış ve bu temaların içerik analizleri yapılmıştır. Söz konusu metinlerin tamamından elde edilen veriler, bazen doğrudan alıntı yapma bazen de ilgili ifadeyi tırnak içinde vermek şeklinde kullanılmıştır. Araştırma neticesinde ulaşılan veriler “sonuç” bölümünde tartışılarak değerlendirilmeye çalışılmıştır.

3. Literatür Değerlendirmesi

İbn Abdülber en-Nemerî üzerine yapılan akademik çalışmalar incelendiğinde dikkati çeken ilk husus, bu çalışmaların fıkıh, hadis ve İslam tarihi disiplinleri etrafında şekillenmiş olmasıdır. Bahsi geçen çalışmaların tamamı yüksek lisans ve doktora tezleri olarak hazırlanmış, farklı eserleri üzerinden en-Nemerî'nin fıkıhçı, hadisçi ve tarihçi yönünü vurgulamak üzere planlanmıştır. Din eğitimi alanında ise onun eğitim düşüncesini ve eğitimin unsurlarına dair yaklaşımını ele alan müstakil bir çalışmaya rastlanmamıştır.

Çalışmamızın temel kaynağını teşkil eden *Câmiu Beyâni'l-İlm* özelinde ise tek bir yüksek lisans tezi hazırlandığı tespit edilmiştir. Rahim Çimen'e ait olan tez, *Endülüs'ü İbn Abdilber'in Hadisçiliği ve Câmiu Beyâni'l-İlm Adlı Eseri* başlığını taşımaktadır. Tezinde Çimen eseri, muhtevasında yer alan hadis rivayetleri açısından incelemiş, içeriğindeki konulara dair kısa anlatımlara yer vermiştir. Bununla birlikte çalışmada en-Nemerî'nin ilim, öğretmen ve öğrencilere dair görüşlerine ve genel olarak eğitim düşüncesine dair sistematik bir yaklaşım ve değerlendirme bulunmamaktadır. Bu manada söz konusu tez çalışmasının hadis ilmine dair hususlarla sınırlı kaldığı söylenebilir.

en-Nemerî'nin eğitim düşüncesine dair Arapça hazırlanan tez çalışmalarına göz atıldığında öne çıkan tek tez çalışmasının Ali Süleyman er-Rebî'ye ait olan *İbn Abdülber ve Ârâuhû't-Terbeviyye* isimli yüksek lisans tezi olduğu görülür. 1998 yılında Ümmü'l-Kurâ Üniversitesi Eğitim Bölümü'nde hazırlanan bu tezde en-Nemerî'nin ilim, âlim, öğrenci, kitap, yazı, ezber, eğitim ahlakı gibi konulara dair görüşleri ortaya konulmuş; bu görüşler üzerine pedagojik herhangi bir değerlendirmede ise bulunulmamıştır. Mevcut literatürden farklı olarak bu makalede en-Nemerî'nin ilme bakışı ve eğitimin-öğretim süreçlerinin önemli unsurlarından olan öğretmen ve öğrenciye dair görüşleri, İslam eğitim anlayış ve uygulamalarının ele alındığı diğer klasik eserlerle karşılaştırmalı olarak verilmiştir. Ayrıca en-Nemerî'nin görüşlerinin günümüz eğitimi için nasıl bir anlam taşıdığı üzerinde de durularak çalışmanın din eğitimi literatürüne katkısı belirgin hale getirilmeye çalışılmıştır.

4. en-Nemerî'nin Yaşadığı Dönemde Endülüs'te Siyasî ve İlmî Atmosfer

İbn Abdülber en-Nemerî, miladi olarak X. yüzyılın son çeyreği ile XI. yüzyılın ilk yarısına (hicri 4. asır sonu ve beşinci asrın ilk yarısı) tekabül eden zaman diliminde yaşamıştır. Çeşitli

bölgelere ayrılan ve hem siyasî hem de ilmî ve kültürel açıdan birbirini izleyen, aşan, destekleyip tamamlayan, bazen de gölgeleyip engelleyen inişli-çıkışlı bir süreç olarak nitelendirilen (İğde & Bekiryazıcı, 2024) bu zaman dilimi, Endülüs tarihinde Âmiriler dönemi (976-1009), (Özdemir, 1995) Endülüs Emevi Devleti'nin yıkılışı (976-1031) ve mülûkü't-tavaif (1031-1090) dönemlerine sahne olmuştur (Özdemir, 2019). Âmiriler döneminde devlet başkanlarının isimleri değişse de yönetim daima Mansur İbn Ebî Âmir'in (ö. 392) kontrolünde olmuştur. Onun vefatıyla yaklaşık yirmi yıl iç karışıklıklar ve taht kavgalarıyla geçmiş, sonunda 1031'de Endülüs Devleti yıkılmıştır. Ardından başlayan mülûkü't-tavâif dönemi ise daha çok devletin yıkılmasıyla baş gösteren siyasî otorite boşluğunu doldurmak ve devletin birliğini tekrar temin etmek motivasyonu ile harekete geçen emirliklerin mücadeleleriyle geçmiştir (Adıgüzel, 2016). Bu durum, en-Nemerî'nin özellikle gençlik ve yetişkinlik dönemlerinde Endülüs'te siyasî bir istikrarın sağlanamadığını, buhranlı ve çalkantılı bir dönemin tecrübe edildiğini göstermektedir.

Âmiriler döneminde devlet yönetiminde yaşanan krizler, ilmî ve kültürel hayata olumsuz yönde çok fazla tesir etmemiş görünmektedir. Nitekim bahse konu olan dönemde, özellikle Mansur İbn Ebî Âmir'in kişisel gayretleriyle aktif ve verimli bir ilmî ortam oluşmuştur. Mansur, Kurtuba'yı (Cordoba) başkent olarak tayin etmekle kalmamış, aynı zamanda burayı dünyada tanınan bir ilim ve kültür şehrine dönüştürme gayreti içerisinde olmuştur. İlimi ve âlimleri özel olarak teşvik etmek amacıyla her hafta düzenli ilim meclisleri tertip ederek Kurtuba'daki edipleri, şairleri ve diğer ilim insanlarını bir araya getiren Mansur (Şeyban, 1998), bu toplantılar sayesinde hem şehri ilim ehli için bir cazibe merkezi haline getirmek hem de kendisinin ilme verdiği önemi göstermek istemiştir (Ribera, 1994). Ayrıca Mansur'un, kendisine eser ithaf eden ulemayı takdir ve teşvik ettiği, sık sık ödüllendirdiği de ifade edilmiştir (İğde & Bekiryazıcı, 2024). Âmiriler sonrası dönemde devletin gücünün zayıflaması ve özellikle mülûkü't-tavâif dönemi yöneticilerinin zevk ve israfa düşkün olmaları, bilimsel faaliyetlere olan desteklerini çekmeleri, ilmî ve kültürel hayatın durağan bir döneme girmesine zemin hazırlamıştır (Ergüven, 2019). Bu olumsuz ortama rağmen en-Nemerî, ilmî gayretleri ve bu dönemde kaleme aldığı eserleriyle öne çıkan isimlerden birisi olmuştur.

en-Nemerî'nin yaşadığı dönemde Endülüs'te eğitim-öğretim faaliyetleri devlet eliyle yürütülmekteydi. Dönemin yöneticilerinin eğitim-öğretim sahasına özel destek vermeleri, ebeveyn ve ulemanın bazı bireysel gayretleri eğitim-öğretim süreçleri için önemli imkânlar ortaya çıkarmıştır. Eğitim-öğretimin yürütüldüğü mekânlar cihetiyle dönem incelendiğinde küttâbların, ulema evlerinin, mescitlerin ve sarayların varlığı dikkat çekmektedir. Öğrenciler ilk eğitimlerini küttâblarda tamamlıyor, sonrasında duruma göre diğer mekânlara devam ediyordu (Akış, 1982). X ve XI. yüzyıllarda Endülüs'te bulunan küttâbların sayısı hususunda ilgili literatürde bir kayda rastlanmamakla birlikte X. asrın ikinci yarısında Kurtuba'da fakir ailelerin çocukları için açılmış yirmi yedi küttâbın varlığı bilinmektedir. Devam eden süreçte bu mekânların sayısının artarak mevcudiyetlerinin

devam etmesi kuvvetle muhtemeldir (Adıgüzel, 2016). Aynı dönemde eğitim-öğretim faaliyetlerinin yürütülmesi noktasında mekân olarak kullanıldığı en net bilinen yerler cami ve mescitlerdir. Başta Kurtuba, İsbiliye (Sevilla) ve Toledo (Tuleytula) gibi büyük şehirlerdeki merkez camiler olmak üzere küçük beldelerdeki cami ve mescitler aktif birer öğretim ortamı olarak işlev görmüştür (İbn Beşkuvâl, 1989a). Bir diğer mekân olarak ulema evleri öğrencilerin ders okudukları yerler olarak zikredilmiş, birçok âlimin gerek kendi evlerinde gerekse ilmî faaliyetler için tahsis edilmiş başka evlerde dersler okuttuğu kaydedilmiştir (İbnü'l Ebbâr, 2011a). Bu âlimlerden birisi de çalışmamıza konu teşkil eden en-Nemerî olmuştur. Kaynaklar Şatıbiye'de ikamet ettiği dönemde en-Nemerî'nin evini bir ilim merkezi haline getirdiği bilgisini aktarmaktadır (el-İşbilî 2009, s. 140). Sarayların bir eğitim-öğretim mekânı olarak kullanımı ise, devlet adamlarının çocuklarının ilk tahsil yerleri olmaları şeklinde karşımıza çıkmaktadır (Özdemir, 2019).

X. ve XI. yüzyıllarda Endülüs'te genel olarak eğitim-öğretim süreci incelendiğinde üç aşamalı bir yapıyla karşılaşılmaktadır (Özdemir, 1995): İlk aşama 6 ila 12-13 yaşları arası olup bu dönemde öğrenciler okuma-yazma öğrenir, ardından temel Kur'an eğitimini alırlardı. Bu eğitim kapsamında kıraat esasları, tecvit, Arap dili ve şiiri okutulur; yapabilen öğrenciler hafızlıklarını tamamlardı. Mekân olarak da küçük mescitlerle camilere yakın evler, öğretmenlerin evleri veya devlet tarafından açılan yatılı okullar kullanılırdı. Yatılı okullarda görev yapan öğretmenlerin ücretlerini devlet; diğer öğretmenlerinkini ise öğrencilerin aileleri öderdi (Özdemir, 1995). Öğrenci eğer ilmi geleneği haiz bir aileden geliyorsa ilk tahsil olarak nitelendirebileceğimiz bu aşamayı çoğunlukla babası veya dedesi gibi bir aile büyüğünün nezaret ve rehberliğinde tamamlıyordu (Adıgüzel, 2021). İkinci aşamada öğrenciler, "şüyûh" denilen hocaların ilim halkalarına dâhil olarak buralarda Arap dili ve edebiyatı, fıkıh, tefsir, hadis, tıp, matematik, kimya gibi ilimleri tedris ediyordu. Söz konusu halkalar genelde camilerde veya dersleri okutan şüyühun evlerinde toplanırken; hoca ücretleri devlet, vakıflar ve aileler tarafından karşılanıyordu (Özdemir, 1995). Bu aşamanın bitiş süresiyle ilgili kesin bir kayıt yoktu. Halkalarda dini ilimler bağlamında dönemin en öne çıkan disiplini Fıkıh olup bu çerçevede takip edilen en temel metin de İmam-ı Mâlik'in (ö. 179) *el-Muvatta'* adlı eseri olmuştur. Eğitim-öğretim sürecinin ilk iki safhasını bu şekilde tamamlayan öğrenciler üçüncü aşamada ilgi duyduğu alana yönelip derinleşirdi. Bu sebeple söz konusu aşama "ihtisaslaşma dönemi" olarak da adlandırılmıştır. Bu derinleşme eğitim mekânları açısından iki yönlü olarak gerçekleşmiştir: İlki XI. yüzyıldan itibaren başta Kurtuba olmak üzere Endülüs topraklarında açılan medreseler vasıtasıyla; ikincisi de Kayrevan, Kahire, Dimaşk, Bağdat, Mekke, Medine gibi merkezlere gerçekleştirilen ilim yolculukları (rihle) yoluyla olmuştur. Medreselerden başarıyla mezun olan talebeler müderrislik icazetnamesi alırdı. Böylece bahse konu olan dönemde, İslam dünyasının tamamında olduğu gibi, Endülüs'te de bir öğrencinin ilk tahsili Kur'an ve dini ilimleri (özellikle Fıkıh) öğrenme üzerine inşa edilmiştir. Eğitim-öğretim aşamaları hususunda ise, ilk dönem haricinde herhangi bir başlangıç veya bitiş tarihinin kaynaklarda temas edilmemiştir (Adıgüzel, 2016).

Arap dili ve dinî ilimlere ek olarak X ve XI. asırlarda Endülüs'te tıp, matematik, eczacılık, geometri, astronomi, felsefe, mantık, tarih, coğrafya, ziraat gibi alanlarda da temel metinler okutulmuştur. Derslerde çoğunlukla hocaları dinleyerek öğrenme (sema'), bir eseri hocaya okuma (kıraat), dersi yazarak öğrenme (imlâ), hazırlanan dersin hocanın onayına sunulması (arz) ve bir konu hakkında farklı görüşlerin tartışılması (münazara) gibi klasik İslamî tedris usulünde de karşılaştığımız yöntemler takip edilmiştir (Adıgüzel, 2016). Dönemin uleması sık sık idarecilerin teveccühüne mazhar oluş, bu teveccüh hali mülûkû't-tavâif döneminde ziyadesiyle artmıştır (Kâdî İyâz, 1998a). Bu durum ulemanın sosyal statüsünün yükselmesini sağlamış; eğitim-öğretim başta olmak üzere devlet hizmetlerine ve sosyal hayata dair birçok alanda aktif rol oynamasına zemin hazırlamıştır (Adıgüzel, 2016). Neticede hem ilmî faaliyetleri ve bu faaliyetleri destekleyen yönetici kesimi hem de aksiyoner ulema sınıfı ile Endülüs, en-Nemerî'nin hayatta olduğu dönem olan X. asrın sonu ve XI. asrın ilk çeyreğinde canlı bir ilim merkezi olarak temayüz etmiştir.

5. en-Nemerî'nin Hayatı ve İlmî Kişiliği

Tam adı Yûsuf b. Abdullah b. Muhammed b. Abdülber el-Kurtubî (İbn Hazm, 1982; er-Rebî, 1998) olan en-Nemerî, 978'de (h. 368) Kurtuba'da dünyaya gelmiş (İbn Hallikân, 1978a), ilmî geleneğe sahip bir ailede yetişmiştir. İlk eğitimini aldığı ve şahsiyetinin şekillenmesinde öncelikli rolü bulunan dedesi Muhammed ve babası Abdullah, dönemin tanınmış âlimleri arasında gösterilmiştir (Casim, 2023). İlk tahsilini müteakip İslam coğrafyasının genelinde hâkim olan ilmî geleneğe uygun bir şekilde tefsir, fıkıh, hadis, cedel ve siret gibi ilimlerle meşgul olmuş, Kur'an'ı ezberlemiş ve farklı isimlerin ilim halkalarına öğrenci olarak dâhil olmuştur. Kaynaklarda en-Nemerî'ye hocalık yapan birçok isim zikredilmiştir (Zengin, 2017; Casim, 2023). İlim öğrenme amacıyla Endülüs dışına hiç çıkmayan ve elde ettiği müktesebatla iyi bir seviyeye ulaşan en-Nemer, yaşadığı yüzyılın önemli muhaddis, münekkit, fakih, edip ve tarihçilerinden biri olarak kabul edilmiştir. İslamî ilimlere ek olarak coğrafya, matematik, tıp, tarih, hukuk, astroloji gibi alanlarda da eğitim alan en-Nemerî, kısa zamanda Endülüs'ün tamamına yayılacak ilmî bir şöhrete sahip olmuş, devrin yöneticilerinden saray davetleri almış (Casim, 2023), kısa bir dönem Üşbune (Lizbon) ve Şenterin (Santarem) kadıkları görevlerini de yürütmüştür (İbn Hallikân, 1978a).

Farklı alanlarda birçok kitap kaleme alan en-Nemerî, daha çok hadisçi ve fıkıhçı kimlikleriyle tanınmaktadır. Bununla birlikte o, tarih, tabâkat, edebiyat ve ahlak gibi sahalarda da kendisinden sonra sıkça istifade edilen verimli kaynak eserler bırakmıştır. İlim ve eğitim-öğretim konularında müstakil başlık taşıyan bir çalışması olmasa da en-Nemerî, *Câmiu Beyânîl-İlm* adlı kitabının büyük bir bölümünü bilginin değeri, ilim öğrenmenin fazileti, ilim öğrenmenin usulü, öğretmen ve öğrenci gibi konulara ayırarak bu hususlardaki görüşlerini derli toplu bir şekilde okuyucuyla buluşturmuştur. en-Nemerî, sadece te'lif çalışmalarıyla yetinmemiş, birçok talebenin yetişmesinde de öncülük etmiştir. Bunlar arasında en meşhur isimlerden birisi İbn Hazm'dır (ö. 456) (Zehebî, 1985a).

Ömrünün sonuna doğru evini bir ilim merkezi haline getiren en-Nemerî, vefatına kadar Şatıbiye'deki evinde İslamî ilimler okutmaya ve eser yazmaya devam etmiş, 1071 (h. 463) senesinde yine aynı yerde dünya hayatını tamamlamıştır (el-İşbilî, 2009; Kâdî İyâz, 1998a).

6. en-Nemerî'ye Göre İlim, Öğretmen ve Öğrenci

İslam eğitimi ve medeniyeti tarihinde en önemli coğrafyalardan biri olarak kabul edilen Endülüs, Müslümanların hâkimiyeti altında kaldığı yaklaşık sekiz asırlık dönemde tam bir ilim havzası haline dönüşmüş, bu sağlam yapı bünyesinde birbirinden değerli birçok ilim ve fikir insanı yetişmiştir. Endülüs ulemasını temsil eden en önemli düşünürlerden birisi de İbn Abdülber en-Nemerî olmuştur. Gerek İslamî ilimler gerekse coğrafya, matematik, tıp, tarih, hukuk gibi pozitif bilimler anlamında çok yönlü bir ilmî şahsiyetle karşımıza çıkan en-Nemerî, verdiği eserler ve yetiştirdiği öğrencileriyle Endülüs toplumuna mâl olmuş bir şahsiyettir. İslam eğitim tarihinde ilme, ilim öğrenme süreçlerine ve bu süreçlerin kıymet ve önemine, öğretmen ve öğrencilerin vazifelerine dair eserler telif eden diğer klasik dönem İslam eğitimcilerinde olduğu gibi en-Nemerî de söz konusu süreçlerin farkındalığıyla bir hayat sürmüştür. O, adını koyduğu bir eğitim felsefesinden doğrudan söz etmese de eserlerinin farklı bölümlerinde ilme, öğrenmeye, öğretmeye, öğretmen ve öğrenci olmaya dair görüşlerini ortaya koymuştur. Bu durum en-Nemerî'nin sahip olduğu eğitim düşüncesinin ana hatlarının izini sürmeyi olanaklı hale getirmektedir. Bu noktada en büyük pay hiç şüphesiz *Câmiu Beyâni'l-İlm* başlıklı esere aittir. Bu kapsamlı çalışma, ele aldığı meseleleri birçok hadis metniyle örneklemesi sebebiyle ilk bakışta hadis ilmi için bir referans gibi görünse de söz konusu çalışmanın muhtevası ve başlıkları incelendiğinde en-Nemerî'nin eğitim düşüncesinin ana hatlarını görmeyi mümkün kılan bir içeriğe sahip olduğu fark edilir. Buradan hareketle makalenin bu bölümünde, en-Nemerî'nin ilim, öğretmen ve öğrenciye ilişkin görüşleri söz konusu eser eşliğinde ve ilgili literatürle karşılaştırmalı olarak ortaya konmaya çalışılacaktır.

en-Nemerî *Câmiu Beyâni'l-İlm*'i kaleme alma gerekçesini eserin mukaddimesinde şu cümlelerle ortaya koymuştur: "*Bana, ilmin manası, onu talep etmenin fazileti, onun uğrunda çaba sarf etmenin ve ona önem vermenin övgüye layık bir olgu olması, ilim yoluyla delillerin ortaya konması (...) gibi konularda sorular soruyorsun. Ben de bu kitapta sana eğitim-öğretim adabı ve bu süreçte öğretmen ve öğrenci için lüzumlu olan hususlar, ilimde istikrar, yöntem (keyfiyet-ü vehü't-talebi'l-ilm), farklı ilim alanlarında zihnen gösterilen gayretlerin (içtihat) değeri gibi konularda İslam geleneğinde öteden beri tevarüs eden bilgileri bölüm bölüm açıklayacağım. Bununla büyük bir sevap ve ahiret günü Allah'a yakın olmayı umuyorum. Zira kendisine bir husus danışıldığında âlim kişinin bildiği halde onu gizlemesi diriliş gününde büyük bir mesuliyettir*" (en-Nemerî, 2012a, ss. 1-2). Bu ifadeler, eğitim-öğretim süreci ve bu sürecin temel paydaşları olan öğretmen ve öğrencilerle ilgili temel hususları ele alırken en-Nemerî'nin öncelendiği konuları göstermesi açısından önemli görülmelidir. Ayrıca müellif, ilgili bahisleri tetkik ederken temel motivasyonunu sevap, Allah rızası, ilmin gizli kalmaması ve sorumluluk duygusu (en-

Nemerî, 2012a, s. 2) olarak ortaya koymuştur. Mukaddimenin ardından en-Nemerî, eserini ilme dair farklı konular ile öğretmen ve öğrencilere dair mevzuları ele alacak şekilde planlamıştır. Bu çalışmada da aynı plan üzere devam edilerek en-Nemerî'nin bahsettiğimiz konulara ilişkin görüşleri irdelenecektir.

6.1. en-Nemerî'ye Göre İlim

en-Nemerî'nin eğitim düşüncesinde ilim kavramı, kurucu kavramlardan birisi olup “kişinin bir şey hakkında net olarak kavrayabildiği ve açıklayabildiği şey” olarak tanımlanmıştır (en-Nemerî, 2012b, s. 117). *Câmiu Beyâni'l-İlm'*de kapsamlı olarak ele alınan hususların başında ilme taalluk eden meseleler gelmektedir. Bu çerçevede en-Nemerî konuyu, “ilim ehlinin fazileti; ilmi öğrenmeyi isteme; ilmi öğrenme, dinleme, koruma, ulaştırma ve yayma; ilmi uygulama” başlıklarıyla ele almıştır. Müellif, ilim ehlinin fazileti başlığı altında ağırlıklı olarak ilmin kişiye dünya ve ahirette kazandıracığı güzellikler ile ilmin ibadete üstünlüğü temalarını işlemiştir. İلمي öğrenmeyi isteme başlığı altında, ilmin her Müslümana farz olması, ilme motive edecek unsurlar, öğrenilmesi mecburi ilimler ve küçük yaşta ilim tahsiline teşvik gibi temaları ele almıştır. İلمي öğrenme, dinleme, koruma, ulaştırma ve yayma başlığı altında, ilme karşı kibirlenmeme, ilmi öğrenmede istikrar ve sabır, aşamalı hareket etme, ilimde soru sormanın önemi, ilim yolculukları (rihle), ilmin zorlukları ve ilmin yazılması gibi temalara yer veren en-Nemerî; ilmi uygulama başlığı altında ise ilmiyle amel eden âlimin özelliklerini öne çıkaran bir anlatıma yer vermiştir. Bu bölümde en-Nemerî'nin tercih ettiği ana başlıklar aynen korunacak, müellifin bu başlıkların altında yer alan alt temalara ilişkin görüşlerine değinilecektir.

6.1.1. İlim Ehlinin Fazileti

en-Nemerî, ilim ehli olmanın kişiye kazandıracığı seçkin konumu ve üstünlüğü farklı açılardan ele alarak değerlendirmiştir. Eserinin yaklaşık elli sayfalık bir bölümünü bu konuya ayırmış olması, onun ilim ehlinin değerini ortaya koymaya verdiği önemi göstermektedir. İlgili hadisler ışığında meseleyi tetkik etmeye yönelik metodu bu bölümde de benimseyen en-Nemerî, ilimle meşgul olmanın değeri noktasında ilk olarak ilim yolunun cennet yolunu kolaylaştıran en önemli vasıta olmasını konu edinmiş, ilmin değeri ile ahiret mutluluğu arasındaki sarsılmaz bağa işaret etmiştir (en-Nemerî, 2012a, s. 63). Ardında ilmî bir mevzu müzakere etmek için toplanan bir gruba meleklerin ve Allah'ın rahmetinin eşlik edeceğinin altını çizen müellif, ilmin dünyadan ahirete uzanan çizgide kendisiyle hemhal olanlara ve onunla diğer insanlara rehberlik edenlere nasıl yarenlik edeceğinin keyfiyetine dair ipuçları sunmuştur (en-Nemerî, 2012a, s. 29). Bu bağlamda anlatımın devamında ilim ehlinin faziletine dair şu konular, ilgili hadislerden örnekler verilerek anlatılmıştır: İlim ehli için melekler rahmet kanatlarını indirir. Karada ve denizde bulunan varlıklar onun bağışlanması için dua eder. Arkasından ilmî bir eser bırakan kişinin amel defteri kapanmaz. İلميyle kendisini ve başkalarını gece-gündüz faydalandıran kişi gıpta edilecek bir kimsedir. Aynı zamanda ahiret günü mükâfata nail olacaktır. İnsanların

değerini gösteren önemli kriterlerden biri soy-sop değil, ilim ve kavrayış sahibi olmalarıdır. Zira ilim ve kavrayış sahibi olmak, Allah'ın o kimsenin hayrını istemesinin bir göstergesidir. İlime gönül veren ve onu elde edenler, şehitlerden daha yüce bir konuma sahip olacaktır (en-Nemerî, 2012a, ss. 29-86).

İlimle meşgul olmanın insana kazandıracığı erdemler noktasında en-Nemerî'nin öncelikli olarak işaret ettiği ilim-dünya ahiret mutluluğu ilişkisi ve ilimle başkalarına rehberlik etme mevzusuna bazı klasik İslam eğitimcileri de temas etmiştir. Örneğin İhvân-ı Safâ'ya göre ilim, en yüce değer olup onun vasıtasıyla ahirette yüksek derecelere ulaşılır. Bu bağlamda ilim aslında ahireti talep etmek için öğrenilmelidir. Bunun yanında ilim, kendisiyle iştigal edenin dünyada da, ahirette de şerefini artırırken onu Allah'a da yaklaştırır (İhvân-ı Safâ, 1984a, s. 274). İbn Sînâ (ö. 1037), ilmin Allah'ın rızasına bağlı olarak ahiret mutluluğuna kavuşmak için en önemli dünyevi değer olduğunu vurgulamıştır (İbn Sînâ, 2013, s. 817). Mâverdî'ye (ö. 1058) göre de ilim, yaşamındaki etkin rolü ve dünya-ahiret mutluluğunun anahtarı olması açısından insanın sahip olabileceği en önemli değerdir (Mâverdî, 1990, s. 339). Benzer bir görüş Zernûcî (ö. XII. yüzyıl sonları) tarafından da dile getirilmiştir (Zernûcî, 2014, s. 6). İlimle meşgul olma ve öğrendikleriyle başkalarına rehberlik etme konusunda ise Câhız (ö. 869), ilim öğrenmeye doyum olmayacağını, ilmi öğrendikten sonra onu terk etmenin en büyük ziyan olduğunu ifade etmiş, bir kimsenin özümseyip de kardeşine ulaştırdığı ilmi güzel bir hediye olarak vasıflandırmıştır (Gürel, 2018, s. 378). Bu görüşlerin tamamı en-Nemerî'in, ahiret mutluluğuna ulaşma konusunda ilim ehlinin faziletine dair ortaya koyduğu görüşlerle benzerlik arz etmektedir.

en-Nemerî, ilmin ve âlimin üstünlüğünü ibadet ve ibadet eden kişinin halleriyle mukayese ederek de değerlendirmiştir. Bu kapsamda az bir ilmin dahi çok ibadete nazaran daha değerli olduğuna öncelikle dikkat çeken en-Nemerî, ilmin dini yaşamayı kolaylaştıracağını ve ibadetin değerini artıracaklarını özellikle vurgulamıştır. Ardından Hz. Peygamber'in (a.s.), *"Âlimin abide üstünlüğü benim ümmetime üstünlüğüm gibidir."* sözüne yer vererek ilmin sahip olduğu değeri biraz daha somut hale getirmiştir (en-Nemerî, 2012a, s. 101). en-Nemerî'ye göre ilim, ibadetten yetmiş derece daha faziletlidir. İlimle meşguliyet bizzat dua ve Allah'a yönelik mesabesindedir. İlim meşguliyeti ile geçen zaman dilimi bereketlenir. Bu sebeple gecenin bir bölümünü ilme ayırmak bütün geceyi ihya etmek, ibadetle geçirmek gibi olur. Bilgiden ve tahkikten uzak bir şekilde yerine getirilen ibadetler, kişiye fayda temin etmekten ziyade zararına olacak işlere sebep olabilir. en-Nemerî'ye göre ilmin ibadete üstünlüğünü gösteren bu anlatımların tamamı, aynı zamanda ilim ehlinin faziletine de işaret etmektedir (en-Nemerî, 2012a, ss. 104-130).

Âlim-âbid kıyaslaması diğer klasik eğitim eserlerinde de yapılmaktadır. Örneğin Gazzâlî (ö. 1111), tıpkı en-Nemerî gibi, âlimin abide üstünlüğünü, peygamberlerin diğer insanlara, dolunayın diğer yıldızlara üstünlüğüne benzeterek anlatmış; bir âlimin bin âbide bedel olacağını ifade etmiştir. En hayırlı ibadeti dinde anlayış sahibi olmayı sağlayacak bilgiyle kuşanmak şeklinde izah eden Gazzâlî, ilim ehlinin ibadet ehline nazaran yüz derece faziletli

olduğunu vurgulamıştır (Gazzâlî, 2011a, ss. 25-27). Nevevî de (ö. 1277) ilimle hemhâl olmayı en önemli ibadet olarak görmüş, ilim öğrenmenin nafîle ibadetlere göre daha değerli olduğunu savunmuştur. Zira ona göre ilmin faydası kalıcı ve genel iken; nafîle ibadetin faydası bireysel ve arızidir (Nevevî, 1993, s. 72). Benzer ifadeler Tarnabâtî (ö. 1799) tarafından da zikredilmiştir (Tarnabâtî, 2019, ss. 76-84).

6.1.2. İlimi Öğrenmeyi İsteme

İlimi öğrenmeyi istemeyle ilişkili olarak en-Nemerî'nin üzerinde durduğu ilk konu, ilim öğrenmenin erkek-kadın her Müslümanın üzerine bir vazife olmasıdır. Eserin ilk bab başlığının bu mevzuyla ele alması, "Niçin ilimle iştigal edilmelidir?" sorusuna bir nevi cevap mahiyetinde olup ilim talibi için hareket noktasına işaret eder görünmektedir. Bu bağlamda en-Nemerî, ilme teşvik edici ve bireyin motivasyonunu artırıcı unsurları özellikle vurgulayarak konuyu, ilgili hadislerden çok sayıda örnek vererek irdelenmiştir. Benzer şekilde Mâverdî de öğrenme motivasyonunun güçlü olmasını, öğrenciyi ilmi öğrenmeye ve arkadaşlarıyla rekabet etmeye sevk eden en önemli âmil olarak görmüştür (Mâverdî, 74). İlimin öğrenilmesini talep etme meselesini, Gazzâlî (Gazzâlî, 2011b, ss. 54-57) ve Zernûcî'nin görüşleriyle de uyumlu olarak (Zernûcî, 2014, ss. 32-37), zaruret çerçevesinde de ele alıp değerlendiren en-Nemerî, her Müslümanın öğrenmesi gerekli olan ilimleri farz-ı ayn ilimler olarak nitelendirmiş, bu bağlamda ibadetlerin uygulanmasına imkân sağlayacak temel hususların (ilm-i hâl) bilinmesini ilk sıraya yerleştirmiştir. Bunun dışındaki konularda ilim öğrenmenin herkes için bir mecburiyet olmadığını özellikle vurgulayan en-Nemerî, belli bir grubun ilmin farklı alanlarında derinleşmesinin ve öğrendikleri bilgileri toplumun diğer kesimlerinin istifadesine sunmasının önemine de dikkat çekmiştir. Bu durum, en-Nemerî'nin eğitim düşüncesinde ilimde uzmanlaşma konusunun ayrı bir yere sahip olduğunu göstermektedir (en-Nemerî, 2012a, s. 95). İlim öğrenme sürecinde belli alanlarda ihtisaslaşma vurgusu Gazzâlî tarafından da yapılmıştır (Gazzâlî, 2011b, s. 192).

İlimi öğrenmeyi isteme konusunda İslam eğitim tarihinde başta İbn Cemâa (ö. 1333) olmak üzere, Gazzâlî ve Kâbisî (ö. 1012) gibi İslam eğitimcileri erken yaşlarda eğitim-öğretme başlamanın önemine dikkat çekmiştir (İbn Cemâa, 2016, s. 70; Gazzâlî, 2011a, s. 1472; Kâbisî, 2009, ss. 74-89, 92-94). Buna karşılık Zernûcî ise ilk gençlik yıllarını eğitim-öğretim için en uygun yaşlar olarak kabul etmiştir (Zernûcî, 2014, ss. 24-25). Bu tartışmada en-Nemerî birinci grup âlimler arasında yer almaktadır. Ona göre de ilmin küçük yaşlardan itibaren öğrenilmesi konusunda bireylerin teşvik edilmesi, bu hususta özel bir istek ve motivasyonun oluşturulması açısından çok önemlidir. Mevzuyla ilgili hadisler ve İslam düşünürlerine ait özdeyişlerle izah eden en-Nemerî, küçük yaşta ilim öğrenmeyi taşın üzerine nakış işlemeye, ilerleyen yaşlarda ilimle tanışmayı ise su üstüne yazı yazmaya benzetmiştir. en-Nemerî, ilmi bir ortamda yetişip büyüyen bir gencin mükâfatının da büyük olacağını savunur. Küçük yaşlarda öğrenilen bilgiler daha kalıcı olacağı için yarının büyükleri olmaları hasebiyle çocuklara ilmi öğretmede titizlik gösterilmesi gerekir (en-Nemerî, 2012a, ss. 355-372).

İlmi öğrenme isteği ve küçük yaşlarda eğitim bağlamında İslam eğitim geleneğinde tartışılan konulardan birisi de çocuklara dayak atılması meselesi olmuştur. Eğitimde bir ceza türü olarak görülen dayak konusunda âlimler, iki farklı yaklaşım sergilemişlerdir. Aralarında İbn Sahnûn (ö. 870), Kâbisî, İbn Sînâ, İbn Miskeveyh (ö. 1030), Gazzâlî gibi isimlerin de yer aldığı ulemanın büyük kısmı çocuğun eğitim amaçlı ve aşırıya kaçılmadan dövülebileceğini savunmuştur (Gözütok, 2019, s. 241; Ay, 1993, ss. 236-240). Bu görüşün en temel dayanak noktası ise, Hz. Peygamber'in (a.s.) "*Çocuk yedi yaşına geldiğinde namazı emredin. On yaşına geldiğinde kılmazsa dövün!*" (Ebû Dâvûd, Kitâbu's-Salât, 26; Tirmizî, Kitâbu'-Salât, 183) şeklinde tercüme edilen hadisi olmuştur. Eğitimde dayağı imkân dâhilinde gören âlimler, hadisin metninde yer alan **ضرب على** fiilini "vurmak" anlamında yorumlamışlardır. Buna karşılık Mâverdî, İbn Haldûn (ö. 1406), Taşköprizâde (ö. 1561), Erzurumlu İbrahim Hakkı gibi isimlerin başını çektiği bir kısım ulema ise hiçbir surette dayağa başvurulmaması gerektiği görüşündedir (Ay, 1993, ss. 240-243). Nitekim ilgili hadisin metninde geçen ibarenin vurmak anlamına değil "sıkıştırmak, sorumlu tutmak, yaptırım" (Akyüz, 2002, s. 87) anlamlarına geldiği ifade edilmiştir. Bu bağlamda dayağa karşı çıkan âlimlerin hadisi bu şekilde anladığı düşünülebilir. Yine Hz. Peygamber'in (a.s.) yaşantısı ve çocuklara olan şefkat ve merhametini gösteren birçok örnek, âlimlerin dayak karşıtı görüş geliştirmelerini etkilemiş olabilir. en-Nemerî'nin konuyla ilgili yaklaşımı incelendiğinde onun da dayak karşıtı bir tutum sergilediği görülür. Ona göre özellikle küçük yaşlardaki ilim tahsili sürecinde, ilmi öğrenme heves ve isteğine zarar verecek dayak dâhil her türlü şiddetten kesinlikle uzak durulması gerekir (en-Nemerî, 2012a, ss. 370-372). Bu bağlamda yukarıda söz konusu edilen âmillerin, en-Nemerî'nin dayak konusundaki görüşünün şekillenmesinde de etkili olduğu söylenebilir.

6.1.3. İlmi Öğrenme, Koruma, Ulaştırma ve Yayma

İslam geleneğinde ilme yüklenen değer, kişinin bireysel olarak ona ulaşmasının ötesinde bir yere konumlandırılmış; sahip olunan ilmin başkasının faydasına olacak şekilde kullanılması sürekli teşvik edilmiştir. Bu durum ilmin, bireysel değeri yanında kolektif düzeye taşındığı zaman asıl kıymetini bulduğunu gösterir. Bilginin paylaşımına açık ve ortak kullanıma hazır hale dönüşmesi ise onu öğrenme, dinleme, alma, koruma, ulaştırma ve yayma gibi aşamaları içeren uzun bir süreçtir. Benzer bir anlayışı en-Nemerî'nin ilim kavramına bakışında da gözlemlemek mümkündür. Ona göre ilmi öğrenmeyi isteme noktasında halis niyet ve yüksek motivasyonla süreci başlatan ilim talibinin ilk işi, ilmi almanın/öğrenmenin inceliklerine dikkat etmektir. Bu çerçevede en-Nemerî'ye göre ilim talibi öncelikle ilme karşı kibirlenmemeli, ilmin yüceliğini ve ilme olan ihtiyacını itiraf etmelidir (en-Nemerî, 2012a, ss. 562-575). İlme saygılı olmak Zernûcî ve Taşköprizâde gibi İslam eğitimcileri tarafından da dillendirilmiş, bu saygının insana şeref kazandıracığı vurgulanmıştır. (Zernûcî, 2014, ss. 11-12; Taşköprizâde, 1895a, ss. 36-37, 54).

İlmi öğrenmeyle ilişkili olarak ilk önce ta'lim (öğretim) sürecine dair önemli durumlara dikkat çeken en-Nemerî, bu bağlamda ilmi almanın derecelerini gözetme, yalnız bir ilme

yoğunlaşmak yerine farklı disiplinlerden beslenerek ve öğrenme alanlarını çeşitlendirerek öğrenmeye çalışma, sıkıntılı durumlarda bile ilimle meşgul olmaya devam edebilme gibi olgulara işaret etmiştir. İlimi öğrenmede istikrar ve kararlılığı için başı olarak gören en-Nemerî, ilimle meşguliyet esnasında vefat eden bir kimsenin şehit rütbesine sahip olacağını dile getirmiştir. O, ilim öğrenme aşamalarında kişinin kendisini tam anlamıyla motive etmesini, henüz öğrenmediği konuların da kendisine faydalı olabileceğini düşünmesini ve bilmediğini öğrenmenin ehemmiyetine dair farkındalığa sahip olmasını önemli görmüştür (en-Nemerî, 2012a, ss. 401-442).

İlimi öğrenmenin dereceleri konusunda ilk sıraya sabır ve devamlılığı bir esas olarak yerleştiren en-Nemerî, ilmi öğrenirken acele etmemeyi, yavaş yavaş ve tedricen hareket etmeyi tavsiye etmiştir. Zira hiç kimse annesinden âlim olarak doğmamıştır. İtidalli bir tarzda öğrenilen bilgi bireyi yavaş yavaş bir noktaya taşıyacaktır. Ayrıca sürekli aynı ilimle meşgul olmamak, öğrenilecek bilgileri ve dersleri çeşitlendirmek de gerekir. Zira ilim, çok parçalı bir bütün gibidir. Bu çok bölümlü yapı içerisinde ilim talibi kendisi için en faydalı gördüğü kısımları öncelmelidir (en-Nemerî, 2012a, ss. 530-547). İlimi öğrenmede tedricilik konusunda en-Nemerî ile benzer bir anlayışa sahip olan İbn Sahnûn, İbn Sînâ, İhvân-ı Safâ, Zernûcî ve Yûsuf Has Hâcib (ö. 1077) gibi eğitimciler eserlerinde bu mevzuya yer ayırmış ve konunun önemini vurgulamışlardır (İbn Sahnûn, 1972, s. 359; İhvân-ı Safâ, 1984b, s. 463; Zernûcî, 2014, s. 100; Yûsuf Has Hâcib, 2022, s. 56; Dodurgalı, 2016, s. 199).

en-Nemerî'ye göre ilim öğrenme, zorlu unsurları içinde barındıran bir süreçtir. Söz konusu zorluklarla bazen ilmi elde etme ve öğrenme aşamasında, bazen de sonrasındaki süreçte karşılaşılabilir. Bu noktada geçmiş dönemdeki âlimlerin ilim uğrunda katlandıkları sıkıntılara ve zorlu yolculuklara (rıhle) dair örnekler veren en-Nemerî, ilme dair en küçük bir nasibi elde etme yolunda gösterilen fedakârlıkları geniş bir anlatımla ele almıştır. İlimi öğrenmede belli bir aşamaya ulaştıktan sonra ise âlimin ilmine değer verilmeyerek bir kenara itilmesiyle mücadele etmek zorunda kalması, ilmin unutulma ihtimali, müzakereyi hiçbir durumda bırakmama ve ilmin, ehil olmayanlarla paylaşılması mecburiyeti gibi durumlar en-Nemerî'ye göre ilmin zorlukları arasındadır (en-Nemerî, 2012a, ss. 442-455).

en-Nemerî, ilmi unutma hususunda en kalıcı çare olarak gördüğü müzakere üzerinde önemle ve ısrarla durmuş, müzakere bilgisiyi taze tutarak yeni bilgileri çağırdığını hatırlatmıştır. Müzakere esnasında başvuru önemli vasıtalarından birisi de soru sormaktır. Soru sormanın ilim tahsili sürecindeki önemini vurgulamak üzere eserinin birinci cildinin yirmi birinci bab başlığını "*Soru Sormanın ve İlim Öğrenmede Bunda İsrar Etmenin Övülmesi*" şeklinde koyan en-Nemerî, doğru soru sormayı ilim ehlinin önemli bir meziyeti olarak görmüştür. Hakikati öğrenme adına soru sormaktan utanılmaması gerektiğini hatırlatan müellif, ilimde başarının doğru sorularla gerçekleşeceğini; ilmi bir hazine olarak kabul edeceksek onun anahtarının doğru soru sormak olduğunun altını çizmiştir (en-Nemerî, 2012a, ss. 373-388). İlim öğrenmede soru sorma ve müzakere yerini konusunda İbn Cemâa, Zernûcî, İbn Haldûn ve Taşköprizâde gibi isimler de

eserlerinde, en-Nemerî'nin görüşlerini destekleyen açıklamalarda bulunmuşlardır (İbn Cemâa, 2016, s. 143; Zernûcî, 2014, s. 19; İbn Haldûn, 2014b, s. 446; Taşköprizâde, 1895a, s. 63).

İlmi dinleme ve koruma hususunda da en-Nemerî, ilim talibine rehberlik edecek dikkat çekici ve teşvik edici tavsiyelerde bulunmuştur. Buna göre bir bilgiyi dinleyip kavrayan ve başkasına ulaştıran kişinin yüzünü ve kalbini Allah (c.c) nurlandıracak, onu rahmetiyle kuşatacaktır. Bilgiye kulak verip onu fehm etme kişi için büyük bir faydadır. Bilgiyi koruma kapsamında ise en-Nemerî'nin ilim ehline en büyük önerisi, yazıyı iyi bir şekilde öğrenip etkin tarzda kullanmak olmuştur. Hz. Peygamber (a.s.) döneminde, başlangıçta Kur'an ile karışması kaygısı sebebiyle ilmin yazıyla muhafazasının yasaklandığı bilgisini paylaşan en-Nemerî, bu yasağın zamanla kaldırıldığını zikretmiştir. Ona göre bu durum bilgiyi yazıyla kayıt altına almanın önemsendiğini gösteren bir hadisedir. Yazı, unutmaya, ilmin zayıf olması, kaybolması ve kötü ezber kabiliyetine karşı en kesin çözümdür. İlmi elde etme sürecinde yazıdan istifade edilmesi aynı zamanda kişiyi hatalardan da koruyacağı için onun âlim bir zat olduğunun da göstergesi olacaktır (en-Nemerî, 2012a, ss. 268-336).

En-Nemerî, ilmi yayma meselesini de farklı açılardan ele alıp açıklamıştır. "İlim neden yayılmak, ötekiyle paylaşılmak mecburiyetindedir?" sorusunu hareket noktası olarak kabul etmiş görünen en-Nemerî, toplumsal faydayı bu zorunluluğun en önemli gerekçesi olarak göstermiştir. İnsanlar arasındaki anlayış farklılıkları bu noktadaki bir diğer sebeptir. Zira ilmi başkasından öğrenen bir insanın, onu öğrendiği kişiden daha iyi kavrama ihtimali her zaman mevcuttur. Binâen aleyh ilim öğrenip onu toplumun istifadesine sunmayan kişiyi altın kazanıp onu harcamayan kişiye benzeten en-Nemerî, ilmin gerçek bereketinin onu başkalarıyla paylaşmakla ortaya çıkacağını savunmuştur. Zira ona göre ilmi yayma ve paylaşma, bir nevi sadaka verme ve şeref elde etmedir. Bilgili kişi sahip olduğu değeri sadece kendisine saklayıp insanlara ulaştırmazsa bunun ahiret günü için bir hesabı olacaktır. Ayrıca bilginin paylaşıldığı kişi o bilgiyi hayata geçirirse bu durumdan paylaşan kişi de kazançlı çıkacaktır (en-Nemerî, 2012a, ss. 488-501).

6.1.4. İlmi Uygulama

Öğrenilen bilgilerin hayata geçirilmesi en-Nemerî'ye göre gerçek âlim profilinin tamamlayıcı unsurudur. İlmin sonunun olmadığını, bu doğrultuda ilim talibinin ilk önce kendisi için faydalı ve uygulamada hayati öneme sahip olan bilgileri öğrenmesi gerektiğine vurgu yapan en-Nemerî, akıl olmadan ilmin, ilim olmadan da amelini olamayacağını savunmuştur. Bu önemine binaen ilimle meşgul olan kişi, faydasız ilimden Allah'a (c.c) sığınmalı, O'ndan her daim faydalı bilgiyi istemelidir. Konunun önemini ahiret hesabı cihetiyle de ele alan en-Nemerî, sahip olduğu ilmi kendi hayatı için faydalı bir hale dönüştürmeyen kişinin hesap gününde Allah katındaki konumunun sıkıntılı olacağını, şiddetli azapla yüz yüze gelme ihtimalinin kuvvetli olduğunu özellikle hatırlatmıştır. Zira insanın Allah'ın huzurunda öncelikli olarak hesaba çekileceği hususlardan biri, bilgisiyle ne

şekilde amel ettiği olacaktır. Bildiklerini uygulayıp başkalarına da öğretmelerin hesabı kolay olacak, isimleri melekût âleminde yankılanacaktır (en-Nemerî, 2012a, ss. 679-688).

en-Nemerî'ye göre bilginin gerçek anlamda hayata taşınması, belli esaslar dâhilinde gerçekleşebilecek bir olgudur. Buna göre bir ilmin faydalı olduğunun ve hayata salimen yansıtıldığına en büyük göstergesi, kişinin bütün işlerinin Allah'ın rızasına uygun cereyan etmesi ve bu doğrultuda neticeler vermesidir. İlimde niyetin Allah rızası dışında bir hususa yönelik olması, hayata dair pratik çözümler sunarak faydalıymış gibi görünse de, en baştan o bilgiyi geçersiz ve faydasız hale dönüştürmektedir. en-Nemerî'nin ilme yaklaşımında ilmin amele dönüştüğünü gösteren başka bir özellik de kişinin sahip olduğu ilmin, onun bazı üstün ahlaki vasıflarla donanmasına yardımcı olmasıdır. Yani ilim, ehline aynı zamanda vakar, sabır, sekinet, tevazu, haşyet vs. ahlaki meziyetleri kazandırmada da net bir aracı olmalıdır. İlimle amel eden hakiki âlim, bilgisiyse ahlakını mezcedebilmiş, ahenkle bir araya getirebilmiş olandır. Alçak yerdeki arazilerin yükseklerle nazaran daha fazla suyu biriktirmesi gibi tevazu sahibi öğrenci de, ilmi ve üstün ahlakiyla daha bilgedir (en-Nemerî, 2012a, ss. 578-584). Neticede en-Nemerî, ilimle amel etmeyi faydalı olma, hayatta pratik karşılığı olma, ahiret hesabı kaygısını olumlu güdüleme, Allah rızasını hedefleme ve ahlaka tesir ederek kişilik gelişimine çok yönlü katkı sunma gibi unsurlar bağlamında değerlendirmiştir. İlimle amel etme mevzuu en-Nemerî dışında Gazzâlî, Mâverdî ve Taşköprizâde (Gazzâlî, 1985, s. 103; Mâverdî, 1990, s. 85; Taşköprizâde, 1895a, s. 269) gibi isimler tarafından da ele alınmıştır.

6.2. en-Nemerî'ye Göre Öğretmen

Eğitim-öğretim süreçlerinin yürütülmesinde vazgeçilmez bir yere sahip olan öğretmenlik mesleği, İslam eğitim tarihinde gerek klasik gerekse çağdaş dönemde birçok eserde ele alınmıştır. Söz konusu literatürün içeriği, öğretmenlik mesleğinin önemi, öğretmenin manevi konumu, öğretmenliğe duyulan ihtiyaç, öğretmenlerin sahip olması gereken temel mesleki nitelikler ve kişilik özellikleri, öğretmenlerin öğrenciler, veliler ve siyasi otoriteyle ilişkileri gibi konular etrafında şekillenmiştir (Bayraktar, 2007; Nazıroğlu, 2011; Gözütok, 2019; Işıkdoğan, 2014; Gümüş, 2024). Öğretmen, en-Nemerî'nin eğitim düşüncesinde de merkezi kavramlardan biridir. O, *Câmiu Beyânî'l-İlm'de* "âlim" kavramını öğretmene karşılık gelecek şekilde kullanmış ve öğretmenlik mesleğini, bu mesleğin manevi konumu ve değeri, yeterlikleri, öğretmen-öğrenci ve veli iletişimi, devlet adamlarıyla ilişkiler ve meslekte samimiyet ve niyet gibi farklı yönleriyle irdelemiştir. Öğretmenlik mesleğinin manevi konumunu ve değerini ortaya koyarken öğretmenin şehitten daha yüksek bir mertebeye sahip olacağını ifade eden en-Nemerî (en-Nemerî, 2012a, ss. 149), kişinin ya öğrenci ya öğretmen ya da onları seven birisi olma yolunda özel çaba sarf etmesinin çok değerli olduğuna dikkat çekmiştir (en-Nemerî, 2012a, s. 142). Yeni bilgiler öğrenme-öğretme sürecinde öğrenci ve öğretmenin mükâfatta eşit olacağına inanan en-Nemerî (en-Nemerî, 2012a, s. 133), ilmin bir topluluktan uzaklaşması ve o topluluğun cehaletle başa kalmasındaki en büyük faktörün öğretmenlerin (âlimlerin) ölümü olduğunu söylemiştir

(en-Nemerî, 2012a, s. 585). Buna göre ilimle donatılmış bir nesil yetiştirme noktasında öğretmenin varlığı toplum için en büyük güvence olmaktadır.

Öğretmenin mesleki yeterlikleri kapsamında en-Nemerî, dersin işlenişi esnasında öğretmenin dikkat etmesi gereken bazı meselelere işaret etmiştir. Buna göre öğretmen, bilgiyi öğrenciye öğretmenin aşamalarını iyi bilmelidir. en-Nemerî bu aşamaları, ilmi öğretme konusunda ihlaslı olma, dinleme, anlama, ezber, uygulama ve yayma şeklinde tespit etmiştir (en-Nemerî, 2012a, s. 476). Ders esnasında soru sormanın ve öğrencilerin seviyesine uygun öğretimin önemini vurgulayan en-Nemerî, öğretmenin bazen sorularla derse giriş yapmasını ve öğrencilerini de soru sormaya daima teşvik etmesini önemsemektedir (en-Nemerî, 2012a, s. 479). Bir öğretmenin ders işleme sürecinde dikkat etmesi gereken esaslar konusunda en-Nemerî'nin bu görüşlerine benzer görüşler, İbn Sahnûn, İbn Cemâa, Mâverî ve Zernûcî gibi isimler tarafından da dile getirilmiştir (İbn Sahnûn, 1972, s. 59; İbn Cemâa, 2016, s. 86; Mâverî, 1990, s. 127; Zernûcî, 2014, s. 69).

Öğretmen-öğrenci iletişimi ve sınıf içi ilişkiler noktasında da en-Nemerî'nin öğretmenlerden beklentileri vardır. Öğretmen, her şeyden önce Allah korkusu taşımalı, öğrencilerine Kur'an ve sünnetin temel umdelerini benimsetmeli, hilm ve takva sahibi olmalı, öfkeli ve fevri davranmamalıdır. Vakarını korumalı, öğrencilerine de vakarlı olmayı öğretmeli, kendinden daha âlim olan kimselerle ve cahillerle tartışmamalıdır. Öğrencilerine karşı her daim mütevazı olup zorbalık ve kabalıkla hareket etmemeli, yaptığı işlerle övünmemeli, daima kolaylaştırıcı olmalıdır. Öğrencilerinin haklarını her durumda gözetmeli, hatasından çabuk dönebilmeli, öğrencilerinin hakikati inkâr etmesine zemin hazırlayacak muğlak anlatımlardan uzak durmalı, zihinlerinin netleşmesine yardımcı olmalıdır. Bilgiyi şahsi çıkarları için değil, öğrencilerine faydalı olmayı gözeterek öğrenmeli ve öğretmelidir. Öğrencilerinin kişiliklerini önemsemeli, problemleriyle ilgilenmeye gayret etmelidir. Öğretmenlik için artık yeterli olmadığını hissettiğinde de bu işi bırakmayı bilmelidir (en-Nemerî, 2012a, ss. 420). en-Nemerî'nin öne çıkardığı ve bir nevi öğretmenlik ahlaki olarak da değerlendirilebilecek olan bu özellikler, İslam eğitim klasiklerine de kapsamlı bir şekilde konu olmuştur (Bayraktar, 2007, ss. 122-155; Nazıroğlu, 2011, ss. 137-174; Gözütok, 2019, ss. 123-126).

Öğretmenlik mesleği bağlamında ulema-siyasi otorite irtibatının keyfiyetine dair görüşlerini de ortaya koyan en-Nemerî, devlet adamlarıyla kuracakları ilişkilerin sınırları noktasında öğretmenlik mesleğini yürüten kişileri özellikle uyarmıştır. O, öğretmenlerin maddi çıkar düşüncesiyle iktidara yakın olan kişilerle münasebet kurmasını, zamanla fitneye dönüşebilecek bir hal olarak değerlendirmiş ve bu şekilde hareket eden öğretmenleri eleştirmiştir. Kendi çıkarlarını bir kenara bırakıp insanların maslahatı için uyumlu bir şekilde hareket eden öğretmen ve idarecileri ise toplum için büyük bir ikram olarak görmüştür. Ulema-siyasi otorite ilişkisi çerçevesinde en-Nemerî'nin ikazlarına benzer uyarılar Gazzâlî tarafından da yapılmıştır. O, kendi dönemindeki âlimlere devlet yöneticilerinden uzak durmalarını şiddetle tavsiye etmiş, âlimin yönetici korkusu sebebiyle

hakikati dile getirememesini büyük bir zaaf olarak görmüştür (Gazzâlî, 2011b, ss. 174 vd.). Meseleye farklı bir açıdan yaklaşan Mâverdî ise, kendilerine destek olan devlet idarecilerinin samimiyet ve iyi niyetlerini kötüye kullanmamaları konusunda âlimlerin özellikle dikkatini çekmiştir (Mâverdî, 1990, s. 135). en-Nemerî, öğretmenlik mesleğinin ancak samimiyet, bağlılık ve sabırla yürütülebileceğini, geçici menfaatler ve dünyalık makam ve mevkiler için ilimle meşgul olup neticesinde öğretmen olma niyetinde olan kişilerin öğretmenliğin manevi hazzını hiçbir zaman tadamayacaklarının da altını çizmiştir (en-Nemerî, 2012a, s. 631). Âlimlerin ilmiyle dünyalık istememeleri ve dünyevi kazanç peşinde koşmamaları İhvân-ı Safâ, İbn Cemâa, Gazzâlî, Taşköprizâde ve Tarnabâtî tarafından da vurgulanmıştır (İhvân-ı Safâ, 1984a, ss. 208, 322, 324; İbn Cemâa, 2016, s. 83; Gazzâlî, 2011a, s. 127; Taşköprizâde, 1895a, s. 80; Tarnabâtî, 2019, s. 176, 310).

6.3. en-Nemerî'ye Göre Öğrenci

Tarihin her döneminde bütün toplumlarda eğitim-öğretim faaliyetlerinin nihai gayesi insanı iyi yetiştirmek olmuştur. İnsan için bilgiyi öğrenme, içselleştirme, yaşama dökme ve bilginin rehberliğinden istifade etme ona hakkıyla talip olmayla gerçekleşebilir. Bu durum ilmin arayanı ve isteyeniyi olan insanı/öğrenciyi sürecin temel aktörü haline getirmektedir. Bu sebeple İslam eğitim klasiklerinin hemen tamamında, öğrencinin eğitim-öğretim sürecindeki görev ve sorumluluklarına dair bilgilere geniş bir şekilde yer verilmiştir (Bayraktar, 2007, 237-307). en-Nemerî'nin öğrenciye ilişkin görüşleri incelendiğinde de, tıpkı öğretmene bakışında olduğu gibi, öğrenciyi de farklı yönlerden değerlendirdiği görülür. en-Nemerî, öğrenci için "müteallim" kelimesini kullanmış, ilim talibine dair görüşlerini onun manevi konumu ve değeri, kişisel gelişimi ve ders dinleme adabı, öğretmen-öğrenci iletişimi ve ikili ilişkiler, ilme karşı duruş ve niyet konuları çerçevesinde ortaya koymuştur. O'na göre öğrenci olmanın manevi konumu ve değerini belirleyen en önemli kıtas, İslam'ın ilim talep etmeyi insanlar arasında herhangi bir ayırım yapmadan bütün ömre yayılması gereken bir ibadet olarak görmesi ve bu konuda hedef göstermesidir. Öğrenci ilim talebi sürecinde öğretmenle aynı değer sahiptir. Dahası öğrenci öğretmen için hibedir. Varlığı öğretmen için en büyük ödüldür. İslam'ın öğrenciye verdiği bu seçkin konum, niyet ve çabasına bağlı olarak ilim öğrenmeye talip olduğu müddetçe dünyada ve ahirette devam edecektir (en-Nemerî, 2012a, s. 455).

Kişisel gelişim ve ders dinleme adabını bir bütün olarak öğrenci için önemli gören en-Nemerî, bu konularda önemli tavsiyelerde bulunmuştur. Bu kapsamda öğrenci farklı âlimlerin ilim meclislerini takip etmeli ve onlardan istifade etmelidir. İlmî bir alanı farklı açılardan anlamaya çabalamalı ve bu hususta tek bir hocayla yetinmemelidir. Kendisinden önce yazılmış eserleri tetkik etmeli ve iyi öğrenmelidir. Bu görüşleriyle en-Nemerî, ilmi farklı eserlerden ve hocalardan öğrenmeyi savunan İbn Cemâa, Gazzâlî, Zernûcî ve Yûsuf Has Hâcib gibi İslam eğitimcileriyle aynı noktada buluşmuştur (İbn Cemâa, 2016, s. 86; Zernûcî, 2014, s. 20; Gazzâlî, 2011a, s. 85; Yûsuf Has Hacib, 2022, s. 44). en-Nemerî'ye göre öğrenci, ders esnasında aktif bir dinleyici olmalı, notlar almalı, ezberini kuvvetlendirmeli,

öğrendiklerinden azami istifade etmeye çalışmalıdır. Bilmediğini öğrenme noktasında soru sormaktan çekinmemeli, fakat gereksiz ve çok soru sormamalıdır. Hocasının verdiği cevaplarda ona karşı inatçı bir tavır takınmamalı, gerektiğinde susmayı da bilmelidir (en-Nemerî, 2012a, ss. 501-578). Dersi dikkatle takip etme hususunda en-Nemerî'nin altını çizdiği bu ilkeler, aynı konuya dair İbn Cemâa ve Nevevî'nin kaydettiği bilgilerle (İbn Cemâa, 2016, ss. 55-70; Nevevî, 1993, ss. 108-109) birbirini destekler mahiyettedir.

en-Nemerî, öğrencinin hocasıyla ikili ilişkilerini ve iletişimini tamamen saygı kavramı çerçevesinde ele almış, bu bağlamda klasik İslam eğitimcileriyle aynı tavrı sergilemiştir (İbn Cemâa, 2016, s. 90; Zernûcî, 2014, ss. 9-10; Taşköprizâde, 1895a, s. 50). O'na göre öğrenci, hocasıyla ilişkilerinde Allah korkusu taşınmalı, yumuşak huylu ve saygılı olmalıdır. Vakarlı duruşunu hiçbir zaman terk etmemeli, hocasına sövmemeli, ona hürmet ve hizmet etmeli, bir sırrını öğrendiyse onu kimseye ifşa etmemelidir. Sınıfa girerken ona özel selam vermeli, önüne, dizinin dibine oturmalı, el-göz işaretleriyle değil en uygun şekilde iletişime geçmeli, elbisesini tutmamalıdır. Ders esnasında meseleler müzakere edilirken, "falanca sizden farklı düşünüyor" tarzında ifadelerden de şiddetle kaçınmalıdır (en-Nemerî, 2012a, ss. 559-580). en-Nemerî'nin zikrettiği bu durumlar, öğrencinin öğretmene karşı tavırlarının tamamını saygı ve hürmet üzere şekillendirmesinin gerekliliğini göstermektedir.

Öğrencinin ilim tahsil ederken niyet ve duruşunun nasıl olması gerektiği konusuna da değerlendiren en-Nemerî, gösteriş yapma, başkalarıyla münakaşaya girme, dünyalık elde etme gibi meşru olmayan amaçlar için ilim öğrenmenin uygun olmadığını açıkça vurgulamıştır. Dünyalık elde etme konusuna biraz daha açıklık getiren en-Nemerî, ilmin araç, dünyevi bir menfaatin amaç haline getirilmesine karşı çıkarken; ilim talibinin, kendisini ilimden alıkoymaması şartıyla, geçimini sağlayacak kadar çalışıp mal-mülk sahibi olmasını ise gerekli görmüştür (en-Nemerî, 2012a, ss. 711). en-Nemerî, bilgiyi gereksiz görme, cahilliği problem olarak hissetmeme, ilimde mükemmeliyetçi olma ve utanma gibi ilim tahsili sürecini sekteye uğratabilecek hallere karşı kararlı bir duruş sergileme ve basit mazeretlerle ilim yolunu terk etmeme gibi hususlarda da öğrenciyi uyardığını ihmal etmemiştir (en-Nemerî, 2012a, s. 559).

Sonuç

İslam medeniyetinin seçkin coğrafyalarından biri olan Endülüs'te yetişmiş olan İbn Abdülber en-Nemerî, ilim merkezli bir hayat yaşamaya çalışmış, verdiği eserleri ve yetiştirdiği öğrencileriyle İslam eğitim tarihinin önemli isimlerinden biri olmuştur. Fıkıhçı, hadisçi ve tarihçi kimliklerine ek olarak eğitim-öğretime dair konuları da gündeminden düşürmeyen en-Nemerî, *Câmiu Beyâni'l-İlm* adlı eserinde özellikle ilim, öğretmen ve öğrenci kavramlarını öne çıkarmış, bu kavramlara ilişkin görüşlerini ilgili rivayetler çerçevesinde sunmuştur. Hemen belirtmek gerekir ki klasik dönem İslam eğitimi usul ve uygulamalarına dair kaleme alınan risale ve kitapları anlamaya çalışırken akıldaki tutulması gereken bir numaralı ilke, bütün bu eserleri, vücuda getirildikleri dönemin şartlarını

dikkate alarak anlamaya ve ona göre değerlendirmeye gayret etmektir. Âlimlerin, yaşadığı toplumun problemlerini ve bakış açısını eserlerine yansıtması gayet doğal bir durumdur. Buradan hareketle bir eser, hem müellifinin hem de o müellifin yaşadığı toplumun benimsediği değerlerden numuneler barındırır. Bu bağlamda bugünden geriye doğru gidildiğinde tarihi bilgiler günümüzdeki uygulamalara ışık tutabileceği gibi söz konusu uygulamalarla tamamen ters de düşebilir. Bu sebeple İslam eğitim klasiklerini günümüzün şartlarıyla örtüştürerek anlama çabası içerisine girmek yerine kendi döneminin koşullarını dikkate alarak okumak; bugüne yönelik fayda temin edecek esaslara temas ediyorsa onlardan da uzak durmamak gerekir. Benzer bir durum en-Nemerî'nin ilim, öğretmen ve öğrenciye dair görüşleri için de geçerlidir.

İlmin kişiye kazandıracığı manevi değerler kapsamında en-Nemerî tarafından özellikle vurgulanan ilim öğrenmede soru sormayı terk etmeme, sabır ve kararlılık, ilim ehlinin faziletli insanlar olması, ilimle meşgul olmanın ibadetten üstün olması gibi özellikler ilim ehli olan herkesin erişmek isteyeceği ve her dönemde geçerli olan niteliklerdir. en-Nemerî'nin ilim ehlinin fazileti ve ilmin ibadete üstünlüğü gibi manevi yönleri öne çıkarması kanaatimizce günümüz din eğitimi/öğretimi uygulamaları özelinde de dikkate alınması gereken bir durumdur. Muhataplara sadece içerik öğretmekten ziyade, onlar üzerinde öğrendiği bilginin kendisine sağlayacağı manevi değere ve üstünlüğe dair bir farkındalık oluşturulması, ilmi öğrenmelerinde önemli bir motivasyon kaynağına dönüştürülebilir.

en-Nemerî, kendi dönemindeki zorluklara bağlı olarak, ilim öğrenmenin fedakârlık ve belli bedeller ödemeyi gerekli kıldığını ifade etmiştir. Günümüzde değişen, gelişen şartlar ve teknoloji, öğrenmek isteyen kişi için ilme ulaşmayı ve onu öğrenmeyi hayli kolaylaştırmış, eğitimde yenilikçi teknolojilerin kullanımı insanlara süreci hızlandıran yeni imkânlar sunmuş, çok büyük bedeller ödemedi de birçok şeyi öğrenmenin önünü açmıştır. Bu bağlamda en-Nemerî'nin ısrarla üzerinde durduğu ilim için gerekirse uzun yolculuklar yapma zorluğu günümüzde büyük oranda ortadan kalkmış görünmektedir.

en-Nemerî'nin ilmi daha sağlam bir şekilde öğrenme noktasında küçük yaşların önemine dair yaptığı vurgu günümüzde hem genel eğitim hem de din eğitimi açısından geçerliliğini korumaktadır. Dünya genelinde ve ülkemizdeki uygulamalar dikkate alındığında okul öncesi eğitimin küçük yaşlarda başlaması, söz konusu dönemden itibaren eğitim-öğretimi giriş yapılmasının gerekliliğine dair genel bir farkındalığın mevcut olduğunu göstermektedir. İlim tahsili sürecinde her türlü şiddete karşı duruş sergileyen en-Nemerî, öğrencilere yönelik hoşgörüyü dayalı tutumu vazgeçilmez bir esas olarak gören modern dönem eğitim anlayışlarına paralellik arz etmektedir. İlmi öğrenme sürecinde ilim talibinin etkin soru sorma, tedricilik, ilimleri aşamalı öğrenme ve dersleri çeşitlendirme gibi ilmi öğrenme usullerini bilmesini de gündeme getiren en-Nemerî, günümüzde din eğitimi ve öğretiminde de istifade edilen ve öğretim ilke ve yöntemleri başlığı altında ele alınan bazı konulara asırlar öncesinden temas etmiştir. Ayrıca öğrenilen bilgilerin hayata

geçirilmesine yönelik etkili uyarılarda bulunan en-Nemerî, eğitim-öğretim sürecinde öğrencilere öğrendikleri bilgileri uygulayabilecekleri fırsatlar yaratılmasının önemini hatırlatmıştır.

en-Nemerî, ilmin davranışa yansımaları bağlamında hem pratik hayatta faydaya dönüşmesi hem de kişinin ahlakına tesir ederek onun şahsiyet gelişimine çok yönlü katkı sunmasını özellikle öğretmen ve öğrenci açısından gerekli görmüştür. Onun bu düşüncesi, günümüzde zaman zaman din eğitimi bağlamında da gündeme gelen ve tartışılan, öğrenilen bilgilerin hayata yansıtılamaması ve güzel ahlaka dönüştürülememesi meselesinin önemini bir kez daha hatırlatmakta, bu sorunun sadece günümüze has olmadığını göstermektedir. Bu doğrultuda en-Nemerî'ni bu düşünceleri, günümüz öğretmen ve öğrencilerine öğrendiklerini uygulama ve güzel ahlak haline getirebilme hususunda kılavuzluk etmektedir.

Öğretmeni eğitim-öğretim süreçlerinin asli yürütücüsü olarak gören en-Nemerî, bu görevin manevi konumunun yüceliğini özellikle vurgulamıştır. Ona göre bir öğretmenin ders işleme sürecine ilişkin mesleki yeterliklerle donanmış olması, öğrencileriyle iyi bir iletişiminin olması, mesleğini samimiyetle ve Allah rızası için yapması, devlet yöneticileriyle diyaloglarında mesafeli olması olmazsa olmaz özellikler arasındadır. Bu görüşleriyle en-Nemerî, bugünün öğretmenlerine meslek şuuru ve mesleki yeterlik noktasında önemli şeyler söylemektedir. Buna göre, her şeyden önce öğretmenlik, manevi konumu yüksek olan değerli bir meslektir. Öğretmenlik yapan kişi, mesleğinin bu konumunu bilerek hareket etmeli, dünyevi bir menfaati gözeterek değil samimiyetle görevini icra etmelidir. Mesleğini insan yetiştirme sanatı olarak görmeyi başarabilmeli, mesleki yeterlik ve iletişim becerileri noktasında da her daim kendini geliştirmeye özen göstermeli, üstün ahlaki meziyetleri şahsında temsil etmelidir.

en-Nemerî, eğitim-öğretim faaliyetlerinin gerçek öznesi olarak öğrenciyi görür. Bu manada onu öğrenciden yana olan; onun hallerini, beklenti ve ihtiyaçlarını gözetken bir ilim insanı olarak görmek mümkündür. Buna karşılık öğrencinin de öğretmeniyle ilişkilerinde bilhassa hassas olması gereken hususları hatırlatan en-Nemerî, aralarındaki iletişimin saygı ve sevgi temelli olmasının esas olduğuna işaret etmiştir. en-Nemerî'nin, öğrenciliğin manevi konumu, ilmi öğrenmede samimiyet ve kişisel gelişimi önemseme gibi konularda, tıpkı öğretmenlerde olduğu gibi, günümüz öğrencilerine de önemli mesajları vardır. Buna göre öğrenci, sahip olduğu konumun manevi değerinin ne olduğunu bilmelidir. İlim öğrenmedeki öncelikli hedefini kendisini geliştirmek olarak belirlemeli, dünyevi bir karşılık, diploma veya herhangi bir dereceyi doğrudan amaç edinmemelidir.

Kaynakça

- Adıgüzel, C. E. (2016). *XI. asırda Endülüs'te ilmi hayat*. [Doktora tezi], İstanbul Üniversitesi.
- Adıgüzel, C. E. (2021). Endülüs'te ilim, âlim ve ulema. *Doğu-Batı*, 24(98), 87-105.

- Akiş, İ. A. (1982). *et-Terbiye ve't-ta'lim fi'l-Endelüs*. Dâr-ı Ammâr.
- Akyüz, A. (2002). Çocuk ve namaz. *Din Eğitimi Araştırmaları Dergisi*, 10, 83-88.
- Alanka, D. (2024). Nitel bir araştırma yöntemi olarak içerik analizi: teorik bir çerçeve. *Kronotop İletişim Dergisi*, 1(1), 62-82.
- Ay, M. E. (1993). İslam eğitimcilerine göre disiplin. *İslam'da Aile ve Çocuk Terbiyesi Sempozyumu I*. İSAV Yayınları.
- Bayraktar, M. F. (2007). *İslam eğitiminde öğretmen öğrenci münasebetleri*. İFAV Yayınları.
- Casim, L. S. (2023). İbn Abdülber en-Nemerî. *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* içinde (C. 19, ss. 269-272). TDV İslam Araştırmaları Merkezi.
- Dodurgalı, A. (2016). İbn. Sînâ. *Klasik İslam Eğitimcileri* içinde. (Edt. Mustafa Köylü, Ahmet Koç), Rağbet Yayınları.
- Ebû Dâvûd, S. (2009). *Sünen-ü ebî Dâvud*. (Thk. Şu'ayb el-Arnaût vd.). Dâru'r-Risâleti'l-Âlemiyye.
- Ergüven, Ş. (2009). Ana hatlarıyla XI. yüzyılda Endülüs'te sosyal hayat. *İstem*, 7(14), 145-153.
- Gall, M. D., Borg, W. R., & Gall, J. P. (1996). *Education research: an introduction* (6th ed.). Longman Publishing.
- Gazzâlî. E.H.M. (1985). *Eyyühe'l-veled*. (Thk. Ali Muhyiddin Ali el-Karadâğî). Dâru'l Beşâiri'l-İslâmiyye.
- Gazzali, E.H.M. (2011a). *İhyâ-u ulûmi'd-dîn I-IV* (C. 1). Dâru'l-Minhâc.
- Gözütok, Ş. (2019). *İslam medeniyetinde eğitim felsefesi*. Ensar Neşriyat.
- Gümüş Sarı, A. (2024). "İslam eğitim geleneğinde öğretmenin temel nitelikleri". *Talim: journal of education in Muslim societies and communities*, 8(1), 29-47.
- Gürel, R. (2018). İslam eğitim tarihinin klâsik çağında bir düşünür: Câhiz ve eğitim düşüncesi. *Uluslararası İslam Eğitimi Kongresi 2018 Bildiriler Kitabı*. Yekder Yayınları.
- İşıkdoğan, D. (2014). Eğitim ve din eğitimi kaynaklarında öğretmen nitelikleri (tarihsel süreç). *e-Şarkiyat İlmî Araştırmalar Dergisi*, 11, 1-16.
- İbn Beşküvâl, H.M. (1989). *es-Sıla I-III* (cC 1). (Thk. İbrahim el-Ebyârî). Dâru'l-Kitâbi'l-Mısri.
- İbn Cemâa, B. M. (2016). *Tezkiretü's-sâmi' ve'l-mütekellim fi edebi'l-ilm ve'l-müteallim*. (Nşr. Muhammed Berekat). Dâru'l-Lübâb.

- İbn Cemâa, B. M. (2012). *İslami gelenekte eğitim ahlakı*. (Çev. Muhammet Şevki Aydın). TDV Yayınları.
- İbnü'l-Ebbâr, M. A. (2011). *et-Tekmile li-kitâbi's-sıla I-IV* (C. 1). (Thk. Beşşâr Avvâd Ma'rûf). Dârü'l-Garbi'l-İslâmî.
- İbn Haldûn, A. (2014). *Mukaddime*. (Thk. Ali Abdulvâhid Vâfi). Dâr-ı Nehda.
- İbn Hallikân, Ş. A. (1978a). *Vefeyâtü'l-a'yân ve enbâü ebnâ'z-zamân I-VI* (C. 6). (Thk. İhsan Abbas). Dâr-u Sâdir.
- İbn Hazm, E. A. (1982). *Cemheret-ü ensâbi'l-Arab*. (Thk. Abdüsselâm Muhammed Hârun). Dârü'l-Meârif.
- İbn Sahnûn, A. M. S. (1972). *Âdâbü'l-muallimîn*. Dârü'l- Kütübi's-Şarkıyye.
- İbn Sînâ, A. H. A. (2013). *el-İşârât vet' tenbihât*. (Çev. Ali Durusoy, Muhittin Macit, Ekrem Demirli). Litera Yayıncılık.
- İğde, S., & Bekiryazıcı, E. (2024). Mansur ibn ebî Âmir dönemi Endülüs'ünde ilim ve felsefenin konumu üzerine bir tahlil. *Journal of Islamic Research*, 35(1), 21-34.
- İhvân-ı Safâ. (1984a). *Resâil-ü ihvâni's-safâ ve hullani'l-vefâ I-III* (C. 1). el-Mektebü'l İslamiyye.
- İhvân-ı Safâ. (1984b). *Resâil-ü ihvâni's-safâ ve hullani'l-vefâ I-III* (C. 3). el-Mektebü'l İslamiyye.
- el-İşbilî, E. (2009). *Fehrese* (Thk. Beşşâr Avvâd Ma'rûf-Mahmûd Beşşâr Avvâd,). Dârü'l-Garbi'l-İslâmî.
- Kabisi, A M. H. (2009). *er-Risâletü'l-mufassala li-ahvâli'l-müteallimîn ve ahkâmi'l-muallimîn ve'l-müteallimîn*. (Nşr. Ali b. Ahmed el-Kindî el-Merâr). Müesseset-ü Beynûne.
- Kâdî İyâz, E. M. (1998a). *Tertibü'l-medârik ve takribü'l-mesâlik li ma'rifeti a'lâmi mezhebi Mâlik I-VIII* (C. 8). Daru'l- Kütübi'l-İlmiyye.
- Karataş, İ. A. (2020). *Endülüs'ün Marka Şehirleri*. Gece Kitaplığı.
- Klasik İslam Eğitimcileri*. (2016) (Edt. Mustafa Köylü, Ahmet Koç), Rağbet Yayınları.
- Kral, B. (2020). Nitel bir veri analizi yöntemi olarak doküman analizi. *Siirt Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 15, 170-189.
- Mâverdü, A. M.H. (1990). *Edebü'd-dünyâ ved'-dîn*. (Nşr. Yasin Muhammed Sevvas). Dâr-İbn Kesîr.
- Nazıroğlu, B. (2011). *İslam eğitim geleneğinde öğretmenlik*. Sarkaç Yayınları.

- en-Nemerî, İ. A. (2012a). *Câmiu beyâni'l-ilm ve faziletühü* (C. 1). (Thk. Ebu'l- Eşbal ez-Züheyri). Dâr-u İbnü'l-Cevzî.
- en-Nemerî, İ. A. (2012b). *Câmiu beyâni'l-ilm ve faziletühü* (C. 2). (Thk. Ebu'l- Eşbal ez-Züheyri). Dâr-u İbnü'l-Cevzî.
- en-Nevevî, M. Y. (1993). *Kitâbü'l-ilm ve âdâbü'l-âlim ve'l-müteallim*. (Nşr. Abdullah Bedrân). Dâru'l-Hayr.
- Özdemir, M. (1995). *Endülüs Müslümanları siyasi tarih*. Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.
- Özdemir, M. (2019). Endülüs. *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* içinde. (C. 11, ss. 211-225). TDV İslam Araştırmaları Merkezi.
- er-Rebî', A. S. (1998). *İbn Abdilber ve ârâuhû't-terbeviyye*. [Yüksek Lisans Tezi] Ümmü'l-Kura Üniversitesi.
- Ribera, J. (1994). *et-Terbiyetü'l-İslamiyye fi'l-Endelus usûluhâ el-meşrikiyye ve tesiratuha el-ğarbiyye*. (Çev. Tahir Ahmed el-Mekki). Dâru'l-Meârif.
- Söylemez, M. M. (2015). Mahfuzât: Müslümanların şehit coğrafyası Endülüs. *Milel ve Nihal İnanç, Kültür ve Mitoloji Araştırmaları Dergisi*, 12(1), 127-146.
- Şeyban, L. (1998). Endülüs Emevi hanedanına karşı bir iktidar denemesi: Endülüs Emevileri hâciblerinden el-Mansur Muhammed ibn ebî Âmir. *İslâmî Araştırmalar*, 11(3-4), 250-272.
- Tarnabâtî, M. M. (2019). *Bülûğu aksa'l-merâm fi şerefi'l-ilmî vema yete'allaku bihî mine'l-ahkâm (İlim ve eğitim ahlâkı)*. (Çev. Muhammet Şevki Aydın). Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı Yayınları.
- Taşköprizâde, A. (1895a). *Mevzuâtü'l-ulûm I-II* (C. 1). Dersaâdet Matbaası.
- Tirmizî, İ. M. (2011). *Sünenü't Tirmizî*. Dâru'l-Kütübü'l-İlmiyye.
- Yıldırım, A. & Şimşek, H. (2016), *Sosyal bilimlerde nitel araştırma yöntemleri*. Seçkin Yayıncılık.
- Yıldız, A (2022). Bir araştırma metodolojisi olarak sistematik literatür taramasına genel bakış. *Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 22(2), 367-386.
- Yûsuf Has Hâcib, (2022). *Kutatgu Bilig*. (Çev. Ayşegül Çakan). Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
- Zehebî, Ş. M. (1985a). *Siyeru a'lâmi'n nübelâ I-XXV* (C. 17). (Thk. Şuayb el-Arnâvut ve Hüseyin el-Esed). Müessesetü'r-Risâle.
- Zengin, N. (2017). Endüslü fakîh İbn Abdilber en-Nemerî ve el-Kâfi fi'l-Fıkh isimli muhtasarı. [Yüksek Lisan Tezi, Marmara Üniversitesi].

ez-Zernûcî, B. (2014). *Ta'limü'l-müte'allim fî tarîki't-te'allüm*. (Thk. Muhammed el Hayyimi). Dâr-ı İbn Kesir.

Knowledge, Teacher and Student in The Educational Thought of The Andalusian Intellectual Ibn Abd Al-Bar Al-Namari

Ramazan Gürel

Extended Abstract

Education and training activities in the Islamic religion began with the revelation to the Prophet Muhammad (a.s.) and have continued until today. Muslims have always strived to become equipped with the knowledge that the Quran and the Sunnah have shown them as their goal and to teach it to others, no matter what the conditions are. Muslim scholars who left behind works that influenced the masses with the scientific centers and schools of thought they established at certain periods of history, contributed to the scientific and cultural heritage of humanity and carried the flag of science (Köylü & Koç, 2016; Gözütok, 2019).

One of the distinguished geographies where Muslims reached advanced levels in science is Andalusia. This region has shown rapid development in many fields, especially in science, culture and art, since the period when it came under Muslim rule. As a natural result of this development, Andalusia can be described as a distinguished geography in the history of Islamic civilization with its wide scientific basin, state administrators who supported scientific activities, and valuable thinkers it raised. Because in the civilization environment that emerged in Andalusia, many thinkers played a role in the formation of a common scientific tradition, and this common tradition left a deep positive impact on both the Islamic world and the history of European thought. This influence continued over time, became a source of inspiration for the Renaissance and Reformation movements that led to the reshaping of the view of humanity in the West and played an important role in the scientific and cultural journey that these movements embarked on to establish humanism as the basis and to create a more suitable world for living (İğde & Bekiryazıcı, 2024).

Ibn Abdülber al-Namari, who is the subject of our research, also took his place among the important names raised in Andalusia. al-Namari was born in Cordoba and grew up in a family with a scholarly tradition. Following his primary education, he studied sciences such as tafsir, fiqh, hadith, and jadal in accordance with the scientific tradition that was

dominant throughout the Islamic geography, memorized the Quran, and joined the scientific circles of various names as a student. al-Namari, who never left Andalusia for the purpose of learning science and who reached a good level with the knowledge he acquired, was accepted as one of the important scholars of the century in which he lived. Like other classical period Islamic educators who wrote works on knowledge, the processes of learning knowledge, the value and importance of these processes, and the duties of teachers and students in the history of Islamic education, Nemer also lived a life with awareness of these processes. Although he did not directly mention a philosophy of education that he named, he put forward his views on knowledge, learning, teaching, and being a teacher and student in different parts of his works. This situation makes it possible to trace the main lines of al-Namari's educational thought. At this point, the biggest share undoubtedly belongs to the work titled *Jami al-Beyan al-Ilm*. Although this comprehensive work may seem like a reference for the science of hadith at first glance, as it exemplifies the issues it deals with with many hadith texts, when the content and titles of the work in question are examined, it is realized that it has a content that makes it possible to see the main lines of al-Namari's educational thought.

Method

In order to determine the study plan of the research, firstly a comprehensive literature review was conducted. Literature review is a process that reveals how the data collection process should be carried out in order to clearly reflect the subject of the research (Gall, Borg & Gall, 1996). In order to create a plan for a study, it is essential to conduct a literature review in all stages such as determining the information on the subject, then processing the subject in the light of this information, and correlating the information obtained with each other (Yıldız, 2022). In this context, a detailed literature review was conducted on the works that deal with the life of al-Namari, his scientific personality, the scientific environment in Andalusia during his time, and his book *Jami al-Beyan al-Ilm* from different perspectives, and on the Islamic education classics that deal with the subjects of science, teacher and student. Then, the studies reached on the mentioned topics were classified thematically and the problem, sections and subheadings of the research were determined.

Following the literature review, document review method, one of the qualitative research methods, was used in the data collection phase. Document analysis involves the analysis of written materials containing information about the phenomenon or phenomena targeted for investigation. This method enables the analysis of documents produced on a research problem within a certain period of time or on a related subject by more than one source and at different intervals, based on a wide time period (Yıldırım ve Şimşek, 2016). Then, the analysis and evaluation of the data was started, and at this stage, the content analysis technique, one of the qualitative research methods, was used. The content analysis technique is defined as a systematic, methodological and objective method used

to identify, classify and interpret the basic components in the content of a text; It is carried out to analyze the presence of systematically determined categories/codes in a text (Alanka, 2024).

Results

In al-Namari's educational thought, the concept of knowledge is one of the founding concepts and is defined as "what a person can clearly comprehend and explain about something". Among the issues that are comprehensively discussed in *Jami al-Beyan al-İlm*, issues related to science come first. In this context, al-Namari addressed the subject under the titles of "the virtue of the scholar; wanting to learn knowledge; learning, listening to, preserving, conveying and spreading knowledge; applying knowledge." Under the title of the virtues of the scholars, the author mainly dealt with the themes of the beauties that knowledge will bring to a person in this world and the hereafter and the superiority of knowledge over worship. Under the title of wanting to learn knowledge, he discussed themes such as the obligation of knowledge to every Muslim, elements that will motivate him to learn knowledge, sciences that must be learned, and encouragement to learn knowledge at a young age. Under the heading of learning, listening, preserving, conveying and spreading knowledge, al-Namari includes themes such as not being arrogant towards knowledge, consistency and patience in learning knowledge, acting gradually, the importance of asking questions in knowledge, journeys of knowledge (rihla), difficulties of knowledge and writing down knowledge; under the heading of applying knowledge, he includes an explanation that highlights the characteristics of a scholar who acts upon his knowledge.

One of the central concepts al-Namari's educational thought is the teacher. In *Jami al-Beyan al-İlm*, he used the concept of "scholar" to refer to a teacher and examined the teaching profession from different aspects such as the spiritual position and value of this profession, competencies, teacher-student and parent communication, relations with statesmen, and sincerity and intention in the profession. While revealing the spiritual position and value of the teaching profession, al-Namari stated that a teacher will have a higher rank than a martyr, and drew attention to the fact that it is very valuable for a person to make a special effort to be either a student, a teacher, or someone who loves them. al-Namari, who believed that students and teachers would be equally rewarded in the process of learning and teaching new information, said that the biggest factor in the alienation of knowledge from a community and the community remaining face to face with ignorance was the death of the teachers. Accordingly, the existence of teachers is the greatest assurance for society in terms of raising a generation equipped with knowledge. Within the scope of the teacher's professional competence, al-Namari pointed out some issues that the teacher should pay attention to during the teaching of the lesson. Accordingly, the teacher must know the stages of teaching knowledge to the student. al-Namari identified these stages as being sincere in teaching knowledge,

listening, understanding, memorizing, applying and spreading. Emphasizing the importance of asking questions during the lesson and teaching according to the level of the students, al-Namari believes that it is important for the teacher to sometimes start the lesson with questions and always encourage his students to ask questions.

al-Namari sees the student as the real subject of educational activities. In this sense, it is possible to see him as a scientist who is on the side of the student and takes into consideration his conditions, expectations and needs. On the other hand, al-Namari reminded the students of the issues that they should be particularly sensitive about in their relationships with their teachers, and pointed out that it is essential that the communication between them is based on respect and love. al-Namari has important messages for today's students, just as he does for teachers, on issues such as the spiritual status of being a student, sincerity in learning knowledge, and the importance of personal development. Accordingly, the student should know what the spiritual value of being a student is. One should set his primary goal in learning knowledge as self-improvement and should not aim directly for worldly rewards, diplomas or any other degree.

Discussion and Conclusion

Instead of trying to understand the Islamic education classics by comparing them with today's conditions, one should read them by taking into account the conditions of their own time; and if they touch on principles that will provide benefit for today, one should not stay away from them. A similar situation applies to al-Namari's views on knowledge, teachers and students. Within the scope of the spiritual values that knowledge can provide to a person, the characteristics that are particularly emphasized by al-Namari such as not giving up on asking questions while learning knowledge, patience and determination, the people of knowledge being virtuous people, and being occupied with knowledge being superior to worshipping are the qualities that every person of knowledge would want to attain and that are valid in every period. We believe that al-Namari's emphasis on spiritual aspects such as the virtue of the scholars and the superiority of knowledge over worship is a situation that should be taken into consideration in today's religious education/teaching practices. Rather than just teaching content, creating awareness in the interlocutors about the spiritual values and superiority that the information given will bring to them can be turned into an important motivation in their learning of science.

al-Namari stated that, due to the difficulties of his time, learning knowledge required sacrifice and paying a certain price. Today, changing and developing conditions and technology have made it much easier for people who want to learn to access and learn knowledge, and the use of innovative technologies in education has offered people new opportunities that speed up the process and has paved the way for learning many things without paying a huge price. In this context, the difficulty of making long journeys for the

sake of knowledge, which al-Namari insisted on, seems to have been largely eliminated today. al-Namari considered it necessary, especially for the teacher and the student, that knowledge should be reflected in behavior, so that it would be beneficial in practical life and that it would contribute to the development of a person's personality in many ways by influencing his morality. His thought reminds us once again of the importance of the issue of the failure to reflect the knowledge learned into life and transform it into good morals, which is occasionally brought to the agenda and discussed in the context of religious education today, and shows that this problem is not unique to our day. In this respect, these thoughts of al-Namari guide today's teachers and students in applying what they have learned and turning it into good morals.